

Tartu Ülikool

Maailma keelte ja kultuuride instituut

Joosep Paasmäe

PHILIPPE BRETONI TEOSE „LA PAROLE MANIPULÉE” SISSEJUHATUSE JA ESIMESE
KAHE PEATÜKI TÕLGE JA TÕLKEPROBLEEMIDE ANALÜÜS

Magistritöö

Juhendaja: Marri Amon

Tartu

2023

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Sihttekst.....	4
2. Teoreetiline raamistik.....	25
2.1. Raamatu autori tutvustus.....	25
2.2. Tekstitüpoloogia ja teksti liigi defineerimine.....	25
2.3. Tõlkemeetodid.....	26
2.4. Tõlketehnikad.....	27
3. Tõlkeprobleemide analüüs.....	30
3.1. Abstraktsed sõnad ja väljendid.....	30
3.2. Narratiivsed elemendid.....	35
3.3. Kujundlikud väljendid.....	40
3.4. Teiste autorite käsitlustele viitamine ja kvotatiivsed elemendid.....	43
3.5. Umbisikuline <i>on</i> -asesõna.....	50
3.6. Kreeka- ja ladinakeelsed väljendid.....	55
3.7. Ajaloolised terminid.....	57
3.8. Tõlkeprobleemide analüüsi järeldused.....	59
Kokkuvõte.....	62
Kasutatud allikad.....	63
Summary.....	65

Sissejuhatus

Antud magistritöö koosneb Philippe Bretoni raamatu „La parole manipulée” sissejuhatuse ja esimese kahe peatüki tõlkest ning selles esinenud tõlkeprobleemide analüüsist teoreetiliste raamistiku põhjal. Töö autor valis selle teema, kuna seni on prantsuse keelest eesti keelde tõlkimist vähe uuritud ja et oleks huvitav uurida, millised tõlkeprobleemid võivad esineda nüüdisaegse prantsuskeelse populaarteadusliku teose eesti keelde tõlkimisel.

Käesoleva magistritöö tarbeks tõlgitava teose valiku põhjuseks oli eelkõige huvitav ja põnev teema, milleks on keele abil tehtava manipuleerimise roll ajaloos ja kuidas see on avaldanud mõju inimestele ajakirjanduse, poliitika ja reklaamitööstuse kaudu. Selles on toodud arvukalt näiteid, kus leidub sõnavara, väljendeid ja grammatilisi vorme, mida eesti keeles kas ei pruugi sellisel kujul leiduda või sellele loomupärased olla ja mille tõlkimisele tuli seetõttu läheneda pisut tähelepanelikumalt, kui näiteks ingliskeelset teksti tõlkides. Lisaks on raamatul ka üsna teravkeelne lugejale adresseeritud stiil, mille abil on suudetud luua kaasahaarav tekst, mis on tõlkimise aspektist väga põnev väljakutse.

Magistritöö mahupiirangut silmas pidades tuli valida, millised peatükid magistritöös uurimiseks tõlkida. Valituks osutus esiteks raamatu sissejuhatus, kus tutvustatakse raamatu teemat ja antakse lühike ülevaade raamatu ülesehitusest. Seejärel otsustas töö autor tõlkida raamatu esimese peatüki, mis kirjeldab manipulatsiooniviiside püsivust ja mõju ühiskonnas ja seejärel raamatu teise peatüki, mis keskendub keelekasutuse olulisele rollile ja arengule läbi ajaloo. Need peatükid valiti sellepärast, et nendes torkavad esile kõige paremini raamatu lugejale suunatud teravkeelne ja otsene stiil, olles seetõttu eriti põnevad väljakutsed tõlkimise aspektist.

Töö eesmärk on uurida valitud peatükkide tõlgetes kasutatud tõlkelahendusi valitud teoreetiliste käsitluste põhjal. Peamised uurimisküsimused on, kuidas tõlkida abstraktseid sõnu ja väljendeid, narratiivseid elemente, kujundlikke väljendeid, kvotatiivseid elemente, umbisikulist *on-asesõna*, kreeka- ja ladinakeelseid väljendeid ja ajaloolisi termineid prantsuskeelses tekstis, kuidas tõlkida sellises tekstis kasutatavat teravkeelset stiili, jäädes samal ajal sihtkeele lugejaskonna jaoks maitsekuse piiridesse ja kui palju tuleks prantsuskeelse teksti tõlkimisel selle keelekasutust eesti keele pärasemaks muuta, ilma et selle tähendus muutuks. Magistritöö autori arvates võiks töö laiem kasu olla anda panus mitteingliskeelsete tekstide eesti keelde tõlkimisega seonduvate probleemide laiemasse uurimisse ja aidata leida lahendusi tõlkimisel ette tulevate probleemide lahendamiseks eri keeltest eesti keelde tõlkimise puhul.

1. Sihttekst

Aasta on 1950. Avalikkus hakkab muutuma üha teadlikumaks tubaka kahjulikest mõjudest inimese tervisele. Need, kes suitsetamisest ei loobu, suitsetavad üha enam, olles samas aga teadlikud sellega kaasnevatest terviseohtudest. Sigarettide müük langeb märgatavalt. Tubakafirmad olid sellest häiritud ja otsustasid olukorra parandamiseks kutsuda üles asjatundjaid alustama „põhjendavate tegurite uurimist”. Nad alustasid omalt poolt kampaaniat, mis osutus väga edukaks ja mille mõju on tunda tänase päevani. See kampaania suutis enam-vähem kasvatada suure hulga inimeste seas soovi suitsetamise järele, viies tubaka üha suurema tarbimiseni. Eksperdid peavad seda perioodi nn vähiepidemia alguspunktiks, mis tänapäeval tapab sadu tuhandeid inimesi.

Aasta on 1958. Üks prantsuse kolonel, kes oli pidamas psühholoogilist võitlust Alžeeria Rahvusliku Vabastusrinde sissidega, hakkas rakendama plaani, mis kasutas ära Alžeeria sisside põhjendatud hirmu luuramise ja reetmise ees. Mõne lihtsa kirja abil, mis jõudsid vabastatud vangideni ja mis koosnesid nii tõesest kui ka väärast informatsioonist, suudeti mõne kuuga ajendada mässuliste juhti piinama ja tapma peaaegu 2000 inimest enda ridadest, kuigi nad olid ilmselgelt süüitud.

Aasta on 1970. Reklaamides hakkavad üha enam esinema provokatiivsed olendid ja seda üha suurema valiku toodete puhul. Nende olemasolu pole iseenesest väga üllatav, aga see emotsioonide segu, mida need esile kutsuvad, viis sellise ostukäitumise kujunemiseni, mis ei oleks ilma nendeta saanud kujuneda. Kõik see viis kuulsa Lajaunie' lagritsakommide reklaamini 1988. aastal, kus neid aitas reklaamida modelli dekoltee, kellel polnud tegelikult reklaamis olemiseks mingit põhjust. Kõik eeldused olid nüüd olemas selleks, et toetada tarbimist, mis on viinud seninägematus ulatuses haruldaste ressursside raiskamiseni.

Aasta on 1980. Huvitavad kommunikatsioonitehnikad levisid kulutulena ühiskonnas, kus arvati, et kommunismi peatne lõpp ja erinevate meediavormide, eriti just televisiooni, arenemine igal rindel kuulutasid ette propaganda ja psühholoogiliste sunnivahendite kasutamise lõppu. Uute juhtimisviiside kattevarju all hakatakse nii ettevõtetes kui ka mujal andma mitmeid erinevaid „seminare”, mille eesmärgiks oli levitada nn uusi Ameerika mõjutamis- ja veenmisvõtteid. Nende võtete oletatavast tõhususest ahvatletuna hakkavad paljud inimesed neid kasutama nii oma töö- kui ka eraelus, põhjustades sellega aga paljudes ettevõtetes töökeskkonna halvenemise ja paljude isiklike suhete purunemise.

Aasta on 1990. Inimesed avastasid enda pettumuseks, et neid on petetud valeteadetega massihaudadest Timisoaras. Kõike korratakse järgmisel aastal lahesõja käigus, mida nimetati toona

„kiireks ja laitmatuks”. Algab suurte meediamanipulatsioonide ajastu, mille puhul käsitlevad eelnevad kaks näidet ainult selle kõige tuntumaid aspekte. Kui meedia oli seni esitlenud end kui erapooletu või vähemalt usaldusväärse informatsiooni saamise tagajana, paistis ta sellest ajast alates aga olevat nõrgim lüli, mille puhul tuleb alati hinnata selle usaldusväärset, kui seda talle üldse omistada saabki.

Aasta on 2000. Internet on alustanud oma impeeriumi laiendamist. Selle uue utopia kummardajad väidavad igasuguse loogika vastaselt, et väljendusvabadust virtuaalmaailmas ei tohi mingisuguste reeglite ega seadustega piirata. Libauudiste, valeinformatsiooni ja avaliku arvamuse manipuleerimise roll kasvab iga päevaga. Vandenõuteoretikute leheküljed saavad toetada peaaegu ükskõik mida, ilma et keegi nende vastu astuks. Nad levitavad näiteks vandenõuteooriaid, et juudid korraldasid 11. septembri terrorirünnakud eesmärgiga seada moslemid halba valgusesse. Inimesed polevat isegi Kuu peal käinud. Üks kõige surmavamate tagajärgedega raamatuid ajaloos on „Siioni tarkade protokollid”, mida levitatakse, kiidetakse ja kommenteeritakse näiteks YouTube’is, ilma et selle omanikud selle juures midagi häirivat näeksid.

Tervisealase informatsiooni kvaliteet langeb pidevalt. Vaktsineerimine on löögi all ja haigused, mida peeti ammu kadunuks, on naasnud, näiteks leetrid. Lisaks on nõrgenemas usaldus suurte sotsiaalvõrgustike ja erinevate veebilehtede vastu, mis peaksid meie elu lihtsamaks tegema, kuna nemadki kasutavad erinevaid manipulatsioonivõtteid, et tõmmata ja seejärel hoida meie tähelepanu eesmärgiga meid viia valikute tegemiseni, mida me ei oleks muidu niisama teinud.

Aasta on 2019. Olukord paistab olevat nüüdseks pöördumatu. Tehisintellektiga kaasnevad erinevad võimalused võimaldavad tänaseks igal viisil võltsida kas kellegi kõnet või pilte ja meil pole võimalik enam isegi videoid usaldada. Kõigi isikuandmed on ligipääsetavad kõigile, kes soovivad maksta nende eest, et neid kasutada eesmärgiga teid kõiki individuaalselt mõjutada. Suurtel avaliku arvamuse manipuleerijatel on olemas oma kanalid suurtel videoplatvormidel, nt YouTube. Sotsiaalvõrgustikud on suures osas asendanud nn traditsioonilise meedia, aga samas ei püüa nad kontrollida nendes levitatavate väidete tõesust. Me usume ainult seda, mis sobib meie veendumustega meie üha piiratumas mõttemaailmas ja usaldame teisi allikaid vähem.

Kõikide nende näidete puhul, mis on võetud möödunud aastakümnetest, on ühine see, et nendes on kasutatud kindlaid manipulatsioonivõtteid, mida on kasutatud alati teadlikult. Neid võtteid õpetatakse, kuna nende kohta saab osta raamatupoest õpikuid. Leidub isegi nii teadlasi kui ka haritlasi, kes nende võtete kasutamist õigustavad.

Nende mõtete mõjuvõim, olles nõrgenemisest kaugel, on aja möödudes hakanud ennast üha rohkem tunda andma. Nad on praktiliselt ilma igasuguse vastupanuta end juurutanud poliitikasse, reklaamitööstusesse, suhtekorraldusse ja inimeste isiklikesse ja intiimsetesse suhetesse. Nad kasutavad lisaks ka kognitiivseid manipulatsioonivõteteid, mis kinnistavad avalikkuses alusetuid või moonutatud mõttemalle, aga ka emotsionaalset manipuleerimist, mis tugineb võrgutamisele, erootikale, hüpnoosile või korrutamisele, et jõuliselt levitada sõnumeid, mis oleksid muidu vastuvõetamatud.

Kas inimesed on üldse teadlikud sellest, et nad on mitmesuguste erinevate manipulatsioonikatsete sihtmärgiks? Nende võtete, eriti just poliitilise propaganda ja teatud reklaamivõtete teemal on kirjutatud palju raamatuid, mis on ka väga populaarseks saanud. Samas 1980. aastatel kadus nii avalikkuses kui ka akadeemilises sfääris selle teema vastu huvi, nagu poleks sellel enam mingit tähtsust. Siinkohal ma toetan aga vastupidi teooriat, mille järgi on manipuleerimine meie demokraatlikus ühiskonnas arenenud ja levinud massiliselt ja et manipulatsioonivõtete massilise leviku mõjusid on kiputud enamasti alahindama, samas kui internet ja sotsiaalmeedia võimendavad nende mõju oluliselt.

Selle raamatu esimene eesmärk on näidata, kuidas erinevate sõnaliste manipulatsioonivõtete kasutamine avaldab iseenesest mõju nii sotsiaalsetele sidemetele kui ka meie demokraatia iseloomule olenemata nendest *väärtustest või eesmärkidest, mille nimel neid rakendatakse*. Manipulatsioonivõtete kaitsmine, olenemata nende eesmärkidest või nende õilsusest, muudab meie demokraatia režiimiks, mis ei toimi täies ulatuses ja milles ei saa me end tunda täielikult vabadena. Aga see pole veel kõik. Manipulatsioonivõtete tugevat mõju võib pidada ka tänapäevase individualismi avaldumisvormide väljakujunemise põhjuseks, mille näidetena võib tuua endasse tõmbumise, sotsiaalse ebasünkroonsuse ja uusksenofobia senitundmata vormid.

Selle raamatu teine eesmärk on aidata neid, kes soovivad paremini nõ dekodeerida neid sõnumeid, mis on sageli ohtlikud mitte ainult nende kasutatavate meetodite, vaid ka neis ilmnevate väärtuste poolest. Selles mõttes jätkab see raamat seda tööd, mida on teinud Vance Packard nn „varjatud veenmise” ja Sergei Tšahhotin „poliitpropaganda abil sooritatava massivägistamise” teemal.

Selle raamatu kolmas eesmärk on aidata kaasa argumentatsiooni uurimise elavdamisele. Kuidas teisi veenda? Mis on selle sotsiaalse sideme iseloom, mis on ühelt poolt nii eriline, teiselt poolt aga tänapäeval nii ohustatud, mis aitab siduda arutluses, debatis või omavahelises kohtumises

omavahel kahte osapoolt, kes tahavad veenda üksteist, aga samas ka üksteist austada? Mis mõttes võlgneb demokraatia midagi sõnale?

Olles uurinud juba aastaid seda teemat, mis peaks minu arvates olema üks kõige olulisemaid küsimusi kommunikatsiooni huviorbiidis, olen kohanud sageli tungivat küsimust: kas argumenteerimine pole mitte viis oma ülemvõimu kehtestamiseks vestluspartneri suhtes ja viis vestluspartneri mõjutamiseks, teisisõnu manipuleerimiseks? Kiiresti tekkis vajadus määrata kindlaks piir, kus lõpeb argumentatsioon ehk teiste austamine ja kust algab manipuleerimine ehk avalikkuse mõttevabaduse piiramine, et neid ajendada teatava sunni abil kas võtma omaks sama arvamuse või omandama mingid kindlad käitumisviisid. Kindlusest ja optimismist ajendatuna kirjutasin sellel teemal käesolevale raamatule vastukaaluks kaks lisateost: „Convaincre sans manipuler”¹ („Kuidas veenda ilma manipuleerimata”) ja „Argumenter en situation difficile”² („Argumenteerimine keerulistes olukordades”). Need on teatud mõttes vastumürgiks sellele, mida see manipuleerimise kohta kirjutatud raamat kritiseerib.

On olemas piir üksteise austamise ja vägivalla vahel. Seda võib märgata nii keeles kui ka käitumisviisides, milleks me ühiskonnas võimelised oleme. Seda piiri pole aga veel suures osas seni päriselt välja kujunenud. Selle piiri kadumine kujutab endast kõige suuremat ohtu, millele meie demokraatia peab vastu astuma.

1.

Manipuleerimise püsivus

Manipuleerimise kriitikal oli oluline koht kogu 20. sajandi jooksul. Propaganda innovatiivne ja süstemaatiline kasutamine esimese maailmasõja ajal kõigi selle osaliste poolt andis omamoodi häirekella. Suurema südametunnistusega ja sõltumatamad isikud, ajakirjanikud, kirjamehed ja haritlased aga mõistsid tol ajal kasutatud tehnikad hukka vähemalt niipea, kui tsensuuri kadumine lubas.

1930. aastate lõpus põhjustas manipuleerimisvõtete lai levik nii poliitika- kui ka reklaamimaailmas ja seejärel kiiresti inimsuhete laias maailmas tugevat vastupanu nende seas, kes

1 Breton, P. (2015). *Convaincre sans manipuler. Apprendre à argumenter*. Paris: La Découverte.

2 Breton, P. (2004). *Argumenter en situation difficile. Que faire face à un public hostile, aux propos racistes, au harcèlement, à la manipulation, à l'agression physique et à la violence sous toutes ses formes ?* Paris: La Découverte.

pidasid vaba ja manipuleerimata sõna demokraatia garantiiks. Arvukad teosed ja artiklid, mis ilmusid teise maailmasõja järgsetel aastatel, mõistsid hukka pideva manipuleerimismeetodite kasutamise lausa lääne demokraatiate südames. Tänu kahele valgustheitevõle tööle, milleks olid „*Le Viol des foules par la propagande politique*” („Poliitpropaganda abil sooritatav massivägistamine”) ja „*La Persuasion clandestine*” („Petlik veenmine”), muutus avalikkus teadlikumaks manipuleerimisvõtetest, mille sihtmärgiks ta oli³.

Manipuleerimise kriitika kadus äkiliselt päevakorralt 1980. aastate lõpus ja jäi tagaplaanile kuni 2015. aastani, mil pärast pikka eitamise ja unustamise perioodi hakati seda osaliselt taas teadvustama. Taasavastatakse manipuleerimisvõtete püsivust ja mõju, aga ka nende massilist levikut meid ümbritsevas keskkonnas. See taasavastamine toimub kahes erinevas kontekstis. Esimeseks kontekstiks on suured poliitilised muutused seoses populismi kiire esiletõusuga lääne demokraatiates. Sellises keskkonnas toimuvate vaenulike debattide ja tavapärase poliitilise argumentatsiooni kadumise puhul kõikides poliitilistes rühmitustes on näha igasuguste, samuti seni kadunuks peetud klassikaliste manipuleerimisvõtete tagasitulekut. Teine kontekst on interneti esiletõus, mis on oluliselt vähendanud igasuguse vahendamise rolli, mille abil muidu filtreeritakse ja mõtestatakse poliitilisi ja sotsiaalseid debatte. Sotsiaalmeedia on mänginud olulist rolli igasuguste manipulatiivsete väidete võimendamisel ja levitamisel.

Samas on see teadvustamine seni olnud ainult osaline. Kuigi manipulatiivsete loosungite kasutamine on pidev paljude ettevõtete ja eriti just reklaamivaldkonna puhul, ei tajuta seda enam niiviisi. Reklaamid annavad edasi oma sõnumit tänapäeval varasemaga võrreldes maskeeritumal viisil ja selle kriitika on muutunud marginaalseks. Reklaamivaldkond oskas, nagu on väga hästi näidanud Naomi Klein⁴ 2000. aastate alguses, kui see nähtus alguse sai, end ehtida meelitavalt mingi „looga”, saades endale seega usutavuse, mis varjutab selle tegeliku manipulatiivse ja ohtliku iseloomu. Samuti ei peeta enam ohtlikeks kommunikatsiooni-, personalijuhtimise- ja omavaheliste suhete korraldamise viise, mis olid varem hukkamõistu sihtmärgiks kui suuresti manipulatiivsed võtted. Üldiselt peavad manipuleerimisvõtted olema iseloomult üsna äärmuslikud ja jõulised, et tõmmata tähelepanu nagu France Télécom'i personalihalduse näide, mis jõudis ka õiguskaitseorganite huviorbiiti, kuid sedagi piiratud ulatuses. Me oleme näinud sellistes nähtustes seni ainult „väärastumust”, mis on üks Kurjuse tänapäevaseid avaldumisvorme, samas aga unustades, et psühholoogilise manipuleerimise võtted on olnud alates 1950. aastatest mitmesuguste

3 Tšahhotin, S. (1939). *Le Viol des foules par la propagande politique*. Paris: Gallimard. Packard, Vance. (1958). *La persuasion clandestine*. Paris: Calmann-Lévy.

4 Klein, N. (2002). *No Logo*. Paris: Actes Sud.

erinevate „koolituste”, „kursuste” ja „praktikate” teemaks ettevõtetes ja mõnikord isegi ka haridusasutustes.

Praegune olukord on seega väga vastandlik. Praegu keskendutakse libauudistele, poliitilisele manipuleerimisele, internetile ja sealsele valeinformatsiooni andvate sõnumite ja videote levikule, samal ajal unustades reklaamivaldkonna, aga ka inimestevaheliste suhetega manipuleerimise nii tööl kui ka eraelus. Seal võib näha kaua kestnud manipuleerimise ja manipuleerimisvõtete olemasolu eitamise perioodi mõjusid. Seetõttu on igati põhjust tagasi tulla selle perioodi ja selle jätkuvate mõjude juurde. Pika manipuleerimise eitamise perioodi, millele aitasid sageli kaasa ka tuntud intellektuaalid ja ka ülikoolid oma teadustöös, tagajärjed on nõrgendanud meie kriitilist vaimu. See on muutnud Mõistuse hambutuks ja jätnud meid kaitseta manipuleerimise ja valeinformatsiooni uue hiidlaine vastu.

Mõtlemise relvitustamise püüd

Manipuleerimise ja selle mõjude eitamine sai alguse 1980. aastatel. Samamoodi nagu pärast Berliini müüri langemist paistis propaganda minevikku kuuluvat, näisid ka reklaamikriitika teerajajate esile kutsutud protsessid olevat tol ajal oma elujõulisuse kaotanud. Saavutati konsensus selliste ideede üle, mille üheks näiteks on prantsuse sotsioloog Gilles Lipovetsky, kes väitis, et reklaam on „kõike muud kui võime suunata ja kujundada teadvust”. Kartmata kasutada oksüümoroni, lisas Lipovetsky veel, et reklaam on „võim, millel pole tagajärgi”⁵. Arvukad intellektuaalid, kes on muidu olnud väga karmid reklaamivaldkonna suhtes, näiteks Jean Baudrillard, loobusid selle teemaga tegelemisest ja ei ole seda küsimust kuigi palju rohkem käsitlenud.

Sama nähtus puudutas ka manipuleerimist poliitikas. Kriitika kadumine toimus kergemini, kuna need, kes seda veel tegid, tegid seda mitte niivõrd manipuleerimismeetodite hukkamõistmiseks, kuivõrd oma ideoloogiliste positsioonide levitamiseks, mis olid tihti äärmusvasakpoolsed. Nii andis Noam Chomsky näo viimasele allesjäänud vastupanuliikumisele „propaganda vastu”, aga teda huvitas mitte niivõrd propaganda ise, kui see, mille jaoks seda tema arvates kasutati, milleks oli „konsensuse võltsimine ameerika imperialismi teenistuses”.

20. sajandi lõpus ja 21. sajandi esimesel kümnendil on asi selge: propagandast, mis oli muutunud halvustavaks sõnaks, sai ajaloolaste uurimisvaldkond. Valeinformatsioon liigitati taas kui sõjas kasutatavaks relvaks, mida nüüd kasutatakse harva, hädavajadusel ja vastu tahtmist..

5 Lipovetsky, G. (1987). *L'Empire de l'éphémère*. Paris: Gallimard.

Psühholoogiline manipuleerimine pidavat olema samuti meie silmapiirilt kadunud. Meedia mõjuvõimu kasutatakse sageli selleks, et välja tuua, et me olevat nüüd jõudnud „kommunikatsiooniühiskonda”, kus vanad inimeste teadvuse mõjutamis- ja sekkumisviisid justkui ei ole enam käibel. Berliini müüri langemine tähistas paljude jaoks ajastu lõppu, kus poliitika ja manipuleerimise omavahelist seotust peeti kahe külma sõja osapoole poolt õigustatuks nende eesmärkide saavutamise nimel.

Kaks olulist sündmust aga kutsusid meid korrale, nimelt informatsiooniga manipuleerimine Rumeenia revolutsiooni käigus ja Lahesõda. Securitate ohvrite võltsitud massihauad, enneaegselt sündinud Kuveidi laste võltsid kuvöösid, mille olevat vooluvõrgust välja tõmmanud jõhkrad iraaklased, päris linnud, kes olid kinni jäänud päris naftalekkesse, kuid tuhandete kilomeetrite kaugusel nendest samadest jõhkratest iraaklastest, keda süüdistati selle lekke põhjustamises, on näited sellest, kuidas need aastad olid ülimalt soodsad aastad massilise avaliku arvamuse manipuleerimise jaoks.

Neid kahte sündmust kasutati tõestamiseks – vana tavapärase erandiga, mis kinnitab reeglit – et mujal oli kõik korras. Rumeenlaste vabanduseks oli näiteks harjumuse jõud. Nad olid kõigest üle võtnud idabloki salapolitseiteenistuste vanad võtted. Ameeriklased aga pidasid peaaegu täiesti üksi sõda, mille puhul jäi soovitatav lõpptulemus kõigest hoolimata ebatõenäoliseks. Valeinformatsioon polnud nende jaoks ei rohkem ega vähem kui osa materiaalsest ja vaimsest arsenalist, mida kasutati tavaliselt igasuguse sõja korral. Järgnevatel kuudel avaldati mitmeid kirjutisi avaliku arvamuse manipuleerimise teemal, aga pärast seda ei räägitud sellest enam üldse. Sõda oli läbi niikuinii.

Reklaamivaldkonnas kiputi märkama üldiselt ainult kõige nähtavamaid liialdusi, mida nende autorid võisid kasutada ja mille on ühtlasi hukka mõistnud Vance Packard, eriti nn varjatud reklaamid, mis töötavad nii, et nad peidetakse teiste sõnumite sekka, näiteks võib olla mingi varjatud pilt, mida näidatakse iga 25 sekundi tagant ja mis mõjutab inimesi, ilma et nad sellest aru saaksid. Selliste sõnumite oletatav olemasolu (selles valdkonnas pole selle kohta seni midagi tõestatud) aitab niiviisi parandada teiste reklaamimisviiside mainet, mida ühtlasi peetakse avalikkuse poolt vastuvõetavateks. Kui varjatud reklaame pole olemas olnud, oleks pidanud need leiutama!

Nn „sektide” nähtuse intensiivne kajastamine ajakirjanduses on samuti andnud sellele valdkonnale tagasilöögi. Selle järgi peaks olema kaht tüüpi ühiskondi: esimene, kuhu kuulume meie, mis koosneb vabadest inimestest, kes ei ole kellegi või millegi poolt mõjutatud ja teine, kuhu kuuluvad nn sektid, kus inimeste manipuleerimine valitseb üle kõige. Siinkohal on kahtlemata üks

väga hea küsimus: kas piir nende kahe vahel on ikka nii kindel? Kas ühe nn „sekti” liikmeks mitteolemine ka tegelikult garanteerib selle, et me ei ole manipuleerimispüüete potentsiaalseks sihtmärgiks?

Manipuleerimine: kas seda ikka leidub?

Tol ajal kasutati kolme argumenti, et eitada reaalsust, aga ka manipuleerimise ja valeinformatsiooni olemasolu. Need argumendid on käibel ka tänapäeval ja on suureks takistuseks meie püüetele seda nähtust analüüsida. Nad toetuvad kõige põhilisemal tasandil ideele, et me oleme sisenenud nn „kommunikatsiooniühiskonda”, mis oli toona väga populaarne teema ja mis oli ühtlasi ka mitmete utoopiliste uskumuste aluseks nii poliitilises kui ka intellektuaalses maailmas. „Kommunikatsioon” ehk informatsiooni intensiivne ja piirideta levik ja sotsiaalne läbipaistvus, mida hakkas varsti kandma internet ja mis oli ehitud igasuguste hüvedega, justkui lahustavad erinevad minevikust pärit hämarad võtted, mis võimaldasid toetuse saamist petmise, valetamise ja vaimse vägivalla kaudu. Manipuleerimist tajutakse seega küll olemasolevana, kuid kõigest mineviku jäänukina. Sellele lisandub toona samuti üsna levinud idee, et kaasaegne inimene, vabandust „indiviid”, peaks olema nüüd täiskasvanu ja seega võimeline nurjama kõiki ohtlikke mõjutamisviise, mida tema peal rakendatakse ja mis seetõttu kaovad käibelt, sest nad ei avalda mingit mõju.

Kas on üldse enam midagi, mille eest seista?

Esimene argument, mis väidab vastu ideele, et manipuleerimist leidub jätkuvalt ja et see on meie demokraatlikes ühiskondades teatud määral isegi edasi arenenud, seisneb väites, et pole enam mingeid huve, mille eest seista. Külma sõja lõpp pidavat ühtlasi tähistama ka nn „ideoloogiate lõppu”. Propaganda olevat kadunud, olles kaotanud oma põhimaterjali ja võitlejad, välja arvatud ehk eksootilistes ja kaugetes režiimides. Nõnda kajastas ajakirjandus 1997. aasta kevadel kergemeelselt „propagandakursuseid”, mida lasi organiseerida Laurent-Désiré Kabila nendes Kongo Demokraatliku Vabariigi (toona Zaire) osades, mis olid juba tema kontrolli all, kui arhaisme, millest meie, Lääne vabad inimesed, olevat lahti saanud juba ammu. Kas tõesti ei olnud toona enam midagi, mille eest seista, kas Läänes või mujal, mis võiksid õigustada kõikide vahendite kasutamist nende nimel?

See argument seisab silmitsi tõsiasjaga, et ka sajandi lõpus oli väga palju erinevaid huve, mille eest oli võimalik seista. Selle poolest võime olla tagasivaatava perspektiivi mõjude ohvriteks. Nminevikus kaitstavad huvid meenutavad palju rohkem „huve”, kui neid, mis on tänapäeval, mille olemasolu jaoks leiame me alati häid põhjendusi. Seda nähtust toetab tõsiasi, et teatud väärtused toetuvad nn „arvamuse naturalisatsiooni” protsessile, mis on oma iseloomult samuti üsna manipulatiivne. Sellisel moel esitatakse liberalismi nii teooria kui ka ideoloogiana kui „nüüd realistlikku” ja „ideoloogivaba” maailmavaadet. See ei paista enam väärtusena, mille eest seista, aga samas ta on seda ikkagi hoolimata sellest, kas me seda toetame või mitte. Tänapäeval ei paista niisugusena ka näiteks keskkonnakaitse, mille puhul on kõik vahendid lubatud ning mis näib pigem „ratsionaalse ja enesestmõistetavana“.

Pole kahtlust, et tulevikus vaadatakse tagasi liberalismile kui järjekordsele huvide kogumile, mille eest seisti ja mille teenistuses rakendati igasuguseid propagandistlikke võtteid. Ideaalide kasuks rakendatavat propagandat on alati palju kergem näha tagantjärele: need, kes minevikus selle mõju all olid, ei olnud tavaliselt toona sellest teadlikud. Selles seisnebki üks manipuleerimise tugevusi. Esimene lahesõda osutas juba omal ajal järelanalüüsi vajadusele. Toona leidis üsna vähe analüüse, mis tõid üksikasjalikult välja erinevad Lääne avalikkusele suunatud manipulatsioonivõtted ja valeinformatsiooni killud: kuvand sellest sündmusest, mida meile näidati, oli oma iseloomult ülimalt „tõetruu”. Manipuleerimine seisnebki *kuvandi* loomises ühest päriselt aset leidnud sündmusest, mis näeb välja, nagu ta *oleks* tõetruu.

„Kaitstavate huvide” mõiste tähendust on seega tunduvalt laiendatud. Reklaamitööstus, nagu ka nõ kommunikatsioonisektor, võlgneb sellele oma olemasolu. Tooted, ettevõtted ja humanitaarsed teod on muutunud kaitstavateks huvideks, mida kaitstakse sellistena. Meie ümbruskond on lähemalt vaadates täis igasuguseid sõnumeid kõikidest erinevatest valdkondadest, mis püüavad meid milleski veenda. Tänapäeva inimene ongi nende alaliste meelituste sihtmärgiks.

Demokraatia ja manipuleerimine

Teine argument, mis vaidleb vastu sellele väitele, et sõna manipuleerimine ei kadunud koos külma sõja lõpuga, seob omavahel totalitarismi ja manipuleerimist ja sellest tulenevalt demokraatiat ja sõnavabadust. Selline argument eeldab, et inimeste veenmiseks kasutatavad vahendid on tihedalt seotud sellega, mis on juhtivad väärtused selles ühiskonnas, kus neid kasutatakse. Fašistlikud poliitilised režiimid olevat seega „loomult” propagandistlikud ja demokraatlikud režiimid seevastu jälle „loomult” välistavat sellised meetodid.

Selle argumendi puhul vaidlen vastu vajadusele luua kindel piir väljendatavate väärtuste, ideede ja arvamuste ja nende kaitsmiseks kasutatavate vahendite vahele. See on oluline sellepärast, et meil on raskusi nende kahe tasandi eristamisega ja ka selle ette kujutamise, et demokraatlike ideid on võimalik kaitsta meetoditega, mis pole üldse demokraatlikud, mis sageli nimelt nõnda aga toimubki. On ka võimalik, et meie ajastul on ilmselt kalduvus olla vähem valiv kasutatavate meetodite suhtes, kui nendega kaitstavaid väärtuseid peetakse „õigeteks”. Arvatakse, et kui kaitstav väärtus on demokraatlik, on selle kaitsmiseks kasutatavad meetodid, mis iganes nad ka ei oleks, samuti demokraatlikud.

Selle argumendi alus, mis seob omavahel demokraatiat ja manipuleerimise „loomulikku” puudumist, pärineb uskumusest, et sellise režiimi all elades on tänapäeva inimene vaba. Selline vabadus olevat võimalik tänu sellele, et inimene on „informeeritud” ja ka tänu sellele, et ajakirjandus, mis olevat samuti „vaba”, muudab ühiskonna „läbipaistvaks”. Samas on aga hästi teada, et tänapäeval mängib ajakirjandus sageli, aga samas tihti vastumeelselt otsustavat rolli manipuleerimisprotsesside võimendamises. Ajakirjandus pole tegelikult sugugi abivahendiks manipuleerimise dekodeerimisel, vaid on sageli hoopis selle protsessi nõrgim lüli.

Seetõttu on meie arvates tähtis luua tugev eristus eesmärkide ja vahendite maailma vahel. See avab võimaluse uue viljaka hüpoteesi jaoks: kas demokraatlikud režiimid võivad sisaldada võib-olla ka massiliselt manipulatiivseid argumentatsiooni-, debati- ja suhtlusviise? See hüpotees, mida me uurime kogu selle raamatu jooksul, viib omakorda välja hüpoteesini selliste meetodite võimaliku järjepidevuse kohta totalitaarsete ja demokraatlike režiimide vahel, mida praegu veel võimalusena ei arvestata, aga millele osutab analüüsitava perioodi puhul asjaolu, et psühholoogilise manipuleerimise, propaganda ja libainformatsiooni mõisteid kasutatakse kui „ajaloolisi” kategooriaid. Me peame seega konstrueerima ülevaate suurtest manipuleerimisliikidest sellisel viisil, et nad on vähemalt sellest vaatepunktist universaalsed ja et nad on sõltumatud nendest huvidest, mida nende abil kaitstakse ja nendest poliitilistest režiimidest, mis neid kasutavad.

Manipuleerimine, mis ei mõju?

Kolmas argument möönab, et paljusid veenmiskatseid on sageli nimetatud manipulatiivseteks, aga samas nad hõlmavad endas tegelikult „pehmeid”, st ilma oluliste mõjudeta manipuleerimisvõtteid, mida selle sihtmärgid võtavad huumoriga – näiteks reklaamitööstuse puhul – ja et lõpuks on kogu kommunikatsioon mõjutamine ja manipuleerimine. Selles vaimus oeks avalik arvamus olema nüüdsest peale seega „täiskasvanulik”. Manipuleerimisvõtete tugevat mõju,

nt poliitikute ja reklaamide puhul, tasakaalustavat see, et nendel pole praktiliselt mingit mõju, kuna avalikkus, kellele need on suunatud, suudab need kohe dekodeerida. See argument on jätkuvalt tugev ka tänapäeval, kuna see mängib tänapäevase inimese, või vähemalt end selliseks pidavate puhul, hübrisel.

Kõige suurem takistus möönmisele, et manipuleerimine on ikka meie ümber kasutusel, on see, et ei ole üldse meeldiv endale tunnistada, et sind manipuleeritakse või on manipuleeritud. Kergem on mõelda, et oled igasugusest mõjutamisest vaba. Samas on igasuguse manipuleerimise esimene samm panna selle sihtmärki uskuma, et ta on vaba. Laiemal tasandil levitab meie ühiskond tänapäeval väidet, et tänapäeva inimesed on vabad (reklaamitööstus kasutab eriti palju seda sõnumit), hoolimata kõikidest mõjutamiskatsetest, mille sihtmärgiks nad ilmselgelt on. Pole kindel, kas meie vanemad, näiteks need, kes elasid sõdadevahelisel ajal, olid ikka teadlikud sellest, et nendele suunatud loosungid kuulusid propaganda alla. Nemad ka pidasid end ilma igasuguse kahtluseta „vabadeks”. Me igatahes hoidume oksüümoronist, mis väidab, et manipuleerimine on kõigest „pehme”. Manipuleeritud sõna on vägivaldaakt, mis on suunatud esiteks selle vastu, kellele seda suunatakse ja teiseks sõna enda vastu, asendades seda kui üht meie demokraatia tugisammast.

Mõned kommunikatsiooni valdkonnas tehtud uurimistööd – mis olid ühtlasi ka esimesed, mis mõistsid hukka mõjutusprotsesside tagajärjed – kippusid sajandivahetusel toetama väidet, et avalikkus, keda tänapäeval kaitseb päästev individualism, on muutunud immuunseks igasuguste manipuleerimisvõtete suhtes. Ameerika uurija Elihu Katzi paradigmaatilise sõnastuse järgi oleks palju parem tänapäeval uurida seda, kuidas inimesed mõjutavad meediat, kui seda, kuidas meedia mõjutab inimesi. Need, kes lasevad ennast sellest mõjutada, saadetakse tagasi rumaluse ja harimatuse maailma, kus neid saavad kergesti manipuleerida kas internetijamajutud või populistlikud sireenid. Kaasaegne linnastunud inimene pidavat aga oskama manipuleerimise seatud lõkse nurjata.

Manipulatsioonivõtte kasutamise mõjud võivad olla väga erinevad. Neid ei ole võimalik kokku võtta ülimalt lihtsustatud mudeli järgi, mille järgi manipuleerimine kas „töötab” või „ei tööta” võtete kasutamise eesmärgi mõttes. Manipuleerimine võib avaldada muid mõjusid, mis võivad olla laastavamad sõnale ja sotsiaalsele sidususele kui lihtsalt see, et ta on „tõhus”. Seda mõttekäiku on ilmselt kõige huvitavam jälgida. Sellest tuleneb kohe küsimus: kas on olemas tänapäeval kaitsestrateegiaid sellise mõju vastu, mis kas kutsub esile või võimendab endasse tõmbumist? Kas pole mitte tekkinud uut tüüpi suhte manipuleeritud sõna ja teatud kaasaegse individualismi üha arenevate vormide vahel? Sellisel juhul avaldab manipuleerimine ikka mõju, aga selle mõjud pole nähtavad seal, kus neid tavaliselt ootaksime.

Mis on manipuleerimine?

Et anda põhjalikum vastus nendele kolmele argumendile, tuleb uuesti tööle hakata ja hakata jälle lähtuma seni unarusse jäetud vanast kriitilisest manipuleerimisvõtete uurimise traditsioonist. Selle juures esinenud läbinägelikkus on ressurss, mida on ka tänapäeval võimalik kasutada. Tuleb uurida neid kategooriaid, mida on seni peetud aegunuks või ajaloo valda kuuluvaks ja endalt küsida, kas need meetodid, mida propaganda, valeinformatsioon ja psühholoogiline manipuleerimine kasutavad, tõesti ei ole tänapäeval jätkuvalt kasutuses. Tuleb samuti küsida, kas selles valdkonnas on ehk olnud innovatsioone ja kas uusi võtteid on juba näha. Samuti tuleb kindlasti uurida ja paremini mõista meie ühiskonna nõrka vastupanu nendele ebatavaliste ja seni halvasti tuntud mõjudega võtetele. Põhimõtteliselt arvatakse igal ajastul end olevat kaitstud nende mõjude suhtes, mille mõju all olid nende eelkäijad.

Normatiivne eristus

Manipuleerimise analüüsimine kujutab endast tervikliku pildi koostamist normatiivsest vaatepunktist, mis annaks meile võimaluse eristada kasutatavate meetodite alusel „ausat” veenmist sellisest veenmisest, mis ei ole „aus”. Ilmselgelt pole tegemist lihtsa ülesandega. See ajastu – mille juurde tuleme pärast tagasi – ei anna just palju võimalusi normatiivse eristuse loomiseks „põhjendatud” ja põhjendamata võtete vahel. Igasugust sedalaadi analüüsi kiputakse samas aga seostama tsensuuriga. Samas ei peitu põhiline raskus isegi siin. Küsimus on põhimõtteliselt selles, kuidas defineerida sellised normatiivsed kriteeriumid, mis oleksid piisavalt täpsed teooria, aga ka konkreetse võtete analüüsi tasandil ja mis ühtlasi ka sisaldaksid selgelt sõnastatud eeldusi.

Manipuleerimise all mõeldakse siin kõige üldisemas mõttes jõulist ja piiravat tegu, mis piirab nende inimeste vabadust, keda see mõjutab. Selles mõttes on see autu ja ebaaus tegu nende poolt, kes rakendavad selliseid võtteid, mis iganes need väärtused ka ei oleks, mille nimel seda tehakse. Selline kindel eristus on vajalik, arvestades selle sõna erinevaid kasutusviise teatud autorite poolt inimsuhete kontekstis. Mõne jaoks kuuluvad kõik veenmisviisid manipuleerimise alla ja seetõttu ei ole muid võimalusi rääkida erinevatest veenmisviisidest. Alternatiiv oleks valik füüsilise vägivalla ja manipuleerimise vahel, millest oleks sellisest vaatepunktist parem valik kõiki asjaolusid arvesse võttes manipuleerimine.

Kuidas oleks seega võimalik lahti öelda lootusest „vabadele ja ehtsatele” inimeste omavahelistele suhetele, liiatigi et nad suhtlevad omavahel niiviisi palju sagedamini, kui arvata võiks? Kuidas oleks sellest võimalik üldse lahti öelda, kui see on demokraatia vaatepunktist üks

eluliselt olulisimaid norme? Manipulatsioonivõtete kirjeldamine, nagu me seda kavatseme teha, oleks mõttekas ainult siis, kui me visandame nendele vastupidiselt inimlikult soovitatavate käitumispraktikate ruumi. Mõnes mõttes käsitleme me siin tõepoolest nõ norme.

Meid võib selle lähenemisega aidata lisaks ka tõsiasi, et enamus töid, mis on neid küsimusi käsitlenud, ei ole hoolimata oma esialgsetest väärtusdeklaratsioonidest vältinud küsimust eristuse loomisest meetodite vahel, mis on legitiimsed ja nende vahel, mis ei ole. Kuidas oleks võimalik teistmoodi toimida, võtmata *kõikide* teiste mõjutamist lubavate meetodite õigustamise riski, st võtmata omaks küünilist maailmapilti?

Organiseeritud valetamine

Manipuleerimine põhineb ühel kesksel ja kohati eripärasel strateegial, milleks on vähendada publiku võimet manipuleerija esitatud väite üle arutleda või sellele vastu väita nii palju, kui vähegi võimalik. Seda strateegiat tuleb aga läbi viia varjatult, kuna selle avalikustamisel oleks kohe aru saada, et nendega püütakse manipuleerida. Samas ei ole kõige tähtsam niivõrd see, et on olemas strateegia ja lähenemine, mis määravad kindlaks manipuleerimisviisi, vaid see, et avalikkus ei oska manipuleerimist ära tunda. Manipuleerimisviise viiakse ellu maskeeritult ja sageli just selle järgi need ka ära tuntakse.

Manipuleerimisega luuakse sõnum kas selle kognitiivse aspekti või afektiivse vormi abil eesmärgiga inimest petta, viia eksiteele või panna teda uskuma midagi, mis pole tõsi. Selline sõnum on seega alati petlik. Sellele väitele võib rassistliku propaganda puhul vastu väita, et kui teatud paremäärmuslikud propagandistid kaitsevad teatavat vaatenurka, usuvad nad seda ise siiralt. Siinkohal on vajalik sisse tuua eristus kaitstava veendumuse (sel juhul rassism ehk usk omavahel hierarhiliselt jagatud „rasside” olemasollu) ja igasugused erinevate väidete, mida luuakse ja kasutatakse nende kaitsmiseks, vahel (näiteks „teaduslikud tõendid” rasside omavahelisest ebavõrdsusest või pseudoteaduslik väide inimrühmade „loomuliku sooritusvõime” erinevustest). Äärmusparempoolsed ei piirdu ainult selle avaliku teatamisega, et nad on rassistid ja et oleks parem – vähemalt nende vaatepunktist – et me oleksime samamoodi rassistid. Siin toimub manipuleerimine, kuna toimub sõnumi loomine, mis on omakorda osa valede strateegiast.

Kõik, mis me eelnevalt arutlesime, on näited püüdest anda rassismile teaduslik alus. Seda on pikka aega esitletud „teadusliku faktina”. See väide, mis paraku tekitab tänapäeval taas huvi, veenab paljusid inimesi, kes oleksid muidu olnud sellistele väidetele vastupidavamad, selle väite tõesuses. Samas ei saa ükski äärmusparempoolse partei juht uskuda, et rassismil on teaduslik alus, kuna

sellele maailmavaatele pole suudetud anda ühtki teaduslikku tõendit hoolimata teadlaste pingutustest, keda on selle nimel värvatud. See probleem oli eriti silmatorkav natside puhul, kes teaduslike kriteeriumite puudumise tõttu otsustasid põhjendada rassistlike Nürnbergi seaduste rakendamist sootuks usulistel alustel. Parimal juhul saavad nad ainult uskuda, et *ühel päeval* saavad need teooriad teadusliku aluse ja et nende veendumused näidatakse olevat tõesed.

Seega on olemas ilmne lõhe olemasoleva veendumuse – st rassistlikud veendumused, mille järgi nad tegutsevad – ja manipulatiivse sõnumi vahel, mida nad oma veendumuse kaitsmiseks esitavad. See lõhe kajastub kõikjal, kus konstrueeritakse kunstlikult sõnum, mille eesmärk rajaneb põhiliselt selle võimele saada maksu mis maksab avalikkuse poolehoid, olgu see kas poliitika, kommunikatsiooni või reklaami valdkonnas. Manipuleerija ei usu kunagi seda, mida ta räägib veenmise eesmärgil, isegi kui ta on kindel selles veendumuses, mida ta kaitseb.

Vastupanu lämmitamine

Manipuleerimist iseloomustab ka tõsiasi, et ta on suunatud esialgse vastupanu, vastuseisu või *a minima* selle, milles tahetakse teisi veenda, omaksvõtu puudumise vastu. Muidu poleks vajadust selliseid meetmeid kasutusele võtta. Me oleme selgelt veenmise maailmas, mis Francis Goyet' hästi sõnastatud meetodi järgi oletab, et ei tohiks pidada jutlust ei kõrbele ega ka uskuvahetanutele⁶. Manipuleerimise eesmärgiks ei ole argumenteerida, st kellegagi mõtteid vahetada, vaid enda uskumusi peale suruda kellelegi, kes neid alguses ei jaga.

Manipuleerimine koosneb jõulisest kellegi pea sisse tungimisest, et sinna paigutada mõni veendumus või kutsuda esile teatud käitumisviis, ilma et inimene teaks, et tema mõtteisse on sisse tungitud. Kõik asetseb selles žestis, mis peidab kõiki oma manipulatiivseid omadusi. Just siin peitub selle olemuslik vägivald. Erinevalt füüsilisest vägivallast, mis kujutab endast selgelt määratletavat tegu, võlgnebki manipuleerimist kaasa toov psühholoogiline või kognitiivne vägivald oma tõhususe just selle varjatusele. Need tehnilised mehhanismid, mida kasutatakse manipulatiivse sõnumi koostamisel, kätkevad endas seega kaks põhilist eesmärki: esiteks tuvastada, milline võib olla sellele osutatav võimalik vastupanu ja maskeerida selle loomise protsess. Just siin peitub üks kõige tähtsamaid erinevusi tavalise argumenteerimisega, kus me seletame samal ajal, kui me püüame veenda kedagi milleski, seda, kuidas me selleni jõuame⁷.

6 Goyet, F. (1994). *Rhétorique de la tribu, rhétorique de l'État*. Paris: Presses universitaires de France.

7 Breton, P. *Convaincre sans manipuler, op. cit.*

Sellest vaatepunktist paistab manipulatiivsel sõnal olevat huvitav suhe pausidega kõnes⁸: seal, kus argumenteerimine kasutab vahesid kui hingetõmbepauside ja annab kuulajatele võimaluse kuulatu üle järele mõelda, sellele vastu vaielda, seda kas vastu võtta või mitte vastu võtta, paistab manipuleerimisele olevat iseloomulik piirata vestluse käigus vaikust eesmärgiga sulgeda teisi jätkuvasse kõnevoogu, kus nendel pole muud valikut, kui alla anda.

Seni oleme analüüsinud kolme vastuväidet sellele, et manipuleerimine mängib jätkuvalt meie demokraatlikes ühiskondades olulist rolli. Esimene vastuväide väidab, et tänapäevases ühiskonnas pole enam mingeid „huve”, mille eest seista; teine seostab manipuleerimise olemasolu eranditult totalitarismiga ja kolmas küll otseselt ei eita manipulatsiooniprotsesside olemasolu, aga samas kujutab selle mõjusid oluliselt väiksematena, kui nad tegelikult on. Me defineerisime ka manipulatiivset sõna kui kolmest komponendist koosneva vahendit organiseeritud petmiseks, publiku vabaduse äravõtmiseks ja vastupanu lüüasaamiseks.

Miks me ei saa olla ükskõiksed selle tõsiasja suhtes, et sõna niiviisi manipuleeritakse? Sellele küsimusele vastamiseks tuleb alustada sõna olulise rolli uurimisest ühiskonnas, eriti just veenmise juures. Kuna ta on meie sotsiaal-, kultuuri- ja poliitikaelu keskmes, on ta nendes üks olulisemaid tegureid.

2.

Sõna tähtsus

Sõna on see, mis teeb inimesest inimese⁹. See rakendub kolme tähtsa registri kaudu, millest ta ühtlasi ka moodustub: väljendus, informeerimine ja veenmine. Selles mõttes eristuvad sellest tulenevad suhtlusviisid täielikult nendest, mis ühendavad loomi liigi tasandil ja ka masinate omadest, mille puhul on teada, et nemadki suudavad omal viisil suhelda.

Masina eesmärk on informeerida, eriti just arvutitel, ja masinad teevad just seda hästi. Nad on loodud eesmärgiga olla erakordselt usaldusväärsed nii informatsiooni läbitöötamisel kui ka edastamisel.

Loomad annavad samuti üksteisele infot edasi. Nagu ka masinate puhul, on informatsioon liigikaaslaste vahel liikuv signaal, aga see hõlmab ka võimet töödelda teisi signaale, mis tulevad

8 Breton, D. (2015). *Du silence*. Paris: Métailié.

9 Breton, P. (2007). *Éloge de la parole*. Paris: La Découverte.

ümbritsevast keskkonnast. See võime töödelda informatsiooni aga ei ulatu sellest kaugemale. Georges Gusdorf meenutab meile, et loomad ei tunne märke, vaid ainult signaali ehk tingitud reaktsiooni mingile olukorrale, mis tuvastatakse selle üldisel kujul, aga mida ei töödelda põhjalikumalt. Looma eesmärk on kohaneda ühe kindla teguriga vastavalt oma vajadustele ja käitumisele valvelolekus, mis on nende jaoks ainsad olulised aspektid ja ainsad arusaamist andvad aspektid, mida annavad edasi sündmused, kus nad küll ei domineeri, aga mille osalised nad ikkagi on¹⁰.

Samas ei rahuldu loomad kõigest informatsiooni edasiandmise ega saamisega. Loom oskab ka väljendada kogu emotsioonide paletti, mida nad saavad edasi anda, näiteks rõõmu, valu ja viha. Samas jäävad need emotsioonid enamasti ikkagi informatiivsesse registrisse. Need on allutatud nende vajadusele kohaneda nii oma liigikaaslaste vajadustega kui ka oma keskkonnaga.

Inimene võtab omalt poolt erineva intensiivsusega kasutusele lisaks nendele kahele kategooriale, mis on tal loomamaailmaga ja masinatega ühised, ka informeerimis- ja väljendusvõime, mis on väga eripärased selles mõttes, et nad hõlmavad endas võimet omada oma vaatepunkti, plaanida ette tegevusi ja kujundada ümbritsevat maailma enda vajaduste järgi. Inimene on veendumuste olend, keda juhib soov teisi veenda.

Inimkonna asutav sõna

Veenmise puhul on tegemist inimesele eripärase kogemusega. Loom edastab ja väljendab infot, aga mitte kunagi ei püüa ta teisi veenda. Missuguse erilise vaatenurga või veendumuse esindaja ta võiks olla? Masin töötleb informatsiooni ilma igasuguse isiksuseta, hoolimata unelmatest, millesse mõnikord investeeritakse, et nad suudaksid ka veenda. Masinal puudub igasugune teadvus või võime luua oma arvamusi. Ainult inimene suudab veenda. See ilmselt teebki inimesest sõnaolendi.

Inimeste jaoks on veenmine keeruline ja mitmetahuline tegevus. Ta püüab selle mõiste kõige laiemas definitsioonis veenda nii teda ümbritsevat keskkonda temale alluma selleks oma kavatsuste järgi koostatud plaani kohaselt (näiteks muuta luu nooleks või nõelaks, et oleks võimalik õmmelda rändamiseks vajalikke kotte) kui ka veenda teist inimest kas omama sama arvamust või võtma omaks sama käitumisviisi. Antropoloogilisest vaatepunktist on veenmisoskus ilmselt selle tehnika alus, mis hõlmab materiaalseid tehnikaid, näiteks võimet valmistada tööriistu, või intellektuaalseid tehnikaid.

10 Gusdorf, G. (2013). *La Parole*. Paris: Presses universitaires de France.

Inimsõna hõlmab kolme registrit, milleks on väljendamine, informeerimine ja veenmine. Ta on nende kolme aspekti omavahelise segunemise viili, millest veenmine mängib juhtivat rolli.

Kas sõna on teatud taandarengu viili?

Kust pärineb selline eripära inimeste puhul, kes on ainsad olendid, kes oskavad sõna kasutada? Selles valdkonnas, kus tõendid (lõualuud, hambad, jäsemete või skeleti luud), millele meie teadmised tuginevad, on haruldased ja enamasti ainult füüsilised, oleme sunnitud tuginema spekulatiivsetele hüpoteesidele. Kõnelemisoskuse kujunemine paistab siiski kõikidest vaatepunktidest olevat tõenäoliselt inimese väljakujunemise protsessi keskmes ja ühtlasi ka selle juhtivaks jõuks.

Esiaja uurijate kirjutatud tööd, kui vaadata kõiki suundumusi koos, paistavad näitavat, et liikumine inimese väljakujunemise poole tugines just ühe spetsiifilise suhtlusviisi väljakujunemisele, mis eristab inimesi märgatavalt teistest loomadest, kellest ta on pärinenud. Samas vastupidiselt sellele, mida võiks terve mõistuse järgi uskuda, võis see eristus enne eduka arenguna avaldumist olla esialgu hoopis mõne taandarengu viili. Kas tõesti ei olnud see pigem nii, et loomade olemasolevate informatsiooni töötlemise viiside juhusliku või mittejuhusliku taandarengu tõttu hakkas üks nendest eelantropoidlastest kujunema inimeseks?

Taandarengu hüpoteesi on senisel kujul välja arendanud paleoantropoloogid. Lucy „leiutaja” Yves Coppens’i arvates on inimene arenenud eelkõige tänu ühele metsaahvile, kes laiaulatusliku geoloogilise õnnetuse tõttu sattus uude elukeskkonda, milleks oli savann. Selline esialgne tasakaalu kadumine koos senise pidepunktide süsteemi kadumisega on tema arvates üks võimalikke inimese väljakujunemise lähtepunkte Ida-Aafrikas. Sellest tulenevalt inimene, kohates raskusi informatsiooni töötlemisega valvelolekule kohasel kindlal, täpsel ja põhjalikul viisil, leiutaski suhtlusviiside otsimise käigus kõneldava sõna, et oma uue elu tingimustega kohaneda. Olles kaotanud sellega usaldusväärse viisi saada infot maailma kohta, oli sellega loomadest eraldunud liik sunnitud püüdma vähendada seda pikaajalist ja arvestatavat vahet ülejäänud maailmaga, samal ajal andes sellele tähenduse.

Kui soovime omavahel kokku leppida informatsiooni ranges definitsioonis, võime väita, et loomade omavaheline suhtlemine täidab puhtalt informatiivset eesmärki, aga samas sellest ei piisa, et oleks tegemist sõnaga, nagu inimeste puhul. Isegi keerulisemad liigid, sealhulgas kõrgemad imetajad, jäävad sõna definitsioonist väljapoole. Suutes edasi anda ainult informatsiooni, ei eksi nad kunagi – välja arvatud juhtudel, kui esinevad katkestused informatsiooniahelas – ja veelgi olulisem,

loom ei peta kunagi. Loom teeb alati seda, millest ta „ette teatab”. Kui ta saadab edasi agressiivseid signaale, siis ta kas teeb vastavaid tegusid või otsustab neid mitte teha, aga ta mitte kunagi ei tee midagi muud. Inimsõna teeb aga eripäraseks just see, et selle kasutaja võib öelda midagi, mis on täiesti vastupidine sellele, mida selle ütleja tegelikult teeb. Inimene on seega ainus loom, kes on võimeline valetama. Selline sõna on sõltumatu kõikide seda ümbritsevate aspektide suhtes. Ta eesmärgid ulatuvad seega palju kaugemale kui lihtsalt informatsiooni edasiandmine.

Kas me ei võikski siis ette kujutada, et eelantropoidist sai inimene siis, kui ta lõpetas oma geenidesse sissekirjutatud informatsiooni instinktiivse kordamise, mis oli tal ühtlasi ka olulisimaks sidemeks tema elukeskkonnaga, et hakata iseseisvalt moodustatud sõna edasi andma? Inimene annab küll edasi informatsiooni, aga samas ta teeb seda üsna halvasti. Samamoodi nagu inimesel on võrreldes nende (tõenäoliste) ahvidest eelkäijatega kaks kromosoomi vähem (48 asemel 46), paistab ka tema võime korralikult informatsiooni töödelda olevat võrreldes tema eelkäijatega oluliselt halvenenud. Meie mälu on kehvad ja me oleme ühtlasi ka üsna ebatäpsed tunnistajad. Kaks inimest, kui neid küsitleda asjaolude poolest isegi kõige lihtsama ja ilmselgema sündmuse kohta, annavad selle kohta kaks väga erinevat tunnistust ja mõlemad ka jäävad kindlaks sellele, mida nad on enda sõnul oma silmadega näinud. Kõik, kelle ametites mängivad mälu põhjal antud tunnistused olulist rolli, näiteks politseinikud, kohtunikud ja ajakirjanikud, ütlevad, et miski pole vähem usaldusväärne kui tunnistaja, rääkimata meie mälu märkimisväärsest võimest moonutada, unustada ja mälestusi omavahel segamini ajada.

Informatsiooni aspektist on meie sooritusvõime oluliselt madalam sellest, mis on evolutsiooni skaalal kõige madalamal astmel olevatel loomad. Arvutid, mis me oleme leiutanud just informatsiooni kogumiseks ja töötlemiseks, ületavad meid sellest aspektist kujuteldamatul määral: üks tavaline arvuti suudab töödelda mitu miljonit infokildu sekundis, ilma et ükski nendest läheks kaduma. Kui me oleme milleski erinevad nii loomadest kui ka masinatest, siis nimelt selle poolest, et vähimagi fakti ja tunnistusi andma kutsumise puhul teeme sellest ranges mõttes palju suurema loo, kui see tegelikult on.

Inimene annab kõigele igal pool tähenduse. Ta ei saa vabaneda pidevast tähenduse tootmisest, mis iseloomustab ta sõnakasutust kuni selleni, et ta peab loobuma kõige primitiivsemate loomadega ühistest omadustest, nt teda ümbritseva nägemine, tundmine ja tajumine samal viisil nagu tema liigikaaslased. Vähimateski asjades ühele nõule jõudmine nõuab hiiglaslikku tööd, kusjuures tulemused on üsna tagasihoidlikud ning ebapüsivad.

Sõna võib seega pidada oma sisu poolest väheses ulatuses informatiivseks ja enamasti argumentatiivseks. Ta ei ole niivõrd liigisiselt standardiseeritud suhtlusviis, kuivõrd individuaalne sõna, mis otsib alati raskesti tabatavat sotsiaalset sidet, mida tuleb alati taastada, aga mis on loomade puhul neile juba eelnevalt antud ja mida ei saa muuta.

Kas sõna esialgne, kui mitte fundamentaalne tähtsus veenmise juures võimaldab meil järeldada, et selle potentsiaali rakendatakse kohe igal teljel? See muutus kiirelt autonoomseks esimeste materjale kasutatavate tehnikate näol (tööriistade valmistamise oskuse tekkimine käis kaasas inimeste väljakujunemise algusega) ja üha autonoomsemates püüetes saavutada materiaalse maailma üle ülemvõim ja seda ümber kujundada, mis viis tänapäevase teaduse väljakujunemiseni. Mida aga saame öelda keele ja sotsiaalsete sidemete korraldamise valdkonna kohta?

Alles uue tähendusilma loomisega kreeklaste poolt läänemaailmas tuli ka uus suhe veenmisega, mis muutis selle regulaarselt kasutatavaks võtteks. Demokraatia sisseviimisega, mis oli enam kui pelgalt poliitiline süsteem, kaasnes sõnale uue rolli andmine ühiskonnas, mis tõi ka kaasa veenmise potentsiaali teisenemise.

Demokraatlik sõna

Demokraatia, vähemalt oma sünnipärasel kujul kui tsivilisatsiooni arengu oluline murdepunkt Ateena linnriigis, on oma kõige ehtsamal kujul „veenmisrežiim”. Antiik-Kreeka ja seejärel Rooma pärandasid meile demokraatiale iseloomulikud institutsioonid, eriti poliitilised ja kohtuinstitutsioonid. Samas on nad pidanud sajandite jooksul ajaga kaasas käima. Sõnale veenmises antud keskne roll on demokraatliku murrangu juures kõige püsivam ja tähtsaim element. Need suured väärtused, mis juhtisid uut kreeklaste loodud maailmapilti, rakenduvad otseselt sõnale, aga samas rakenduvad nad täpsemini ainult kõne kaudu.

Jean-Pierre Vernant näitab oma uurimistöös kreeka mõtlemise päritolu kohta, kuidas „võrdsuse” ja „sümmeetria” hüppeline kasv moodustasid „uue maailmapildi”. Tema sõnul seekaudu „kustutatakse müütiline maailmapilt; [...] ükski element või osa maailmast, mis seal leidub, ei ole enam teistest tähtsam”¹¹. Sellele järgnes uue sotsiaalse ruumi või keskuse loomine, milles viibisid kõik seal olevad isikud keskuse suhtes sümmeetrilistes positsioonides. Seda nimetati agoraaks, mis Vernant sõnul „moodustab nii avaliku kui ka ühise ruumi keskosa. Kõiki, kes sinna läksid, käsitleti

11 Vernant, J. (2013). *Les Origines de la pensée grecque*. Paris: Presses universitaires de France, lk 121.

kui üksteisega võrdseid [...] oma kohaloleku kaudu selles poliitilises ruumis, kuhu nad sisenesid omavahel täiuslikult vastastikustes vahekordades¹².”

Selline vaimurevolutsioon, mis leidis aset 8. ja 7. sajandil eKr, viis kohe sõna muutumiseni domineerivaks teiste võimu kehtestamise vahendite suhtes. Sõna muutus „ülimaks poliitiliseks tööriistaks, võtmeks igasugusele võimule riigis ja käsutamise ning teiste üle domineerimise vahendiks¹³”.

Charles Benoît kirjeldab tänu sõna esiplaanile tõusmisele tekkinud uut olukorda nii, et „oraatori jaoks, kes suutis haarata sõna abil üleskõetud ja kapriisset rahvamassi, kes armastas kunsti niivõrd, et ta soovis näha ka raevukate debattide käigus sõnaosavust ja samal ajal võitlust; sellisele sõnaosavale kõnelejale kuulusid nii Kreeka riigi kui ka impeeriumi valitsus ja Periklesel ei olnud kunagi võimul olles muid tiitleid peale kõrgeima valitseja¹⁴.”

Sellest hetkest alates on sõnal uus roll; ta „ei ole enam rituaalne sõna, täpne formuleering, vaid vastastikuse debati, arutluse ja argumenteerimise vahend¹⁵” teatava kognitiivse maailma piires, mis on Vernant sõnul loodud „reaalsuse erinevate kihtide põhjaliku määratluse alusel¹⁶”. Selle piiritluse järgi on olemas selge piir elavate ja surnute, aga ka jumalate ja inimeste maailma vahel. Inimese üksindus on teatud viisil see, mis alustab, aga mis omakorda ka kompenseerib omal viisil sõna kehtestamise kui veenmise, tegude põhjendamise ja otsuste tegemise vahendina ja ka kui sotsiaalse sideme vormina.

Sõna kui alternatiiv vägivallale

Sõna seega viib ellu oma rolli olla alternatiiviks võimule ja samal ajal nii füüsilisele kui ka sümboolsele vägivallale, millele võim tavaliselt on toetunud. Nagu on meile meelde tuletanud Emmanuel Terray, kujunes vabaduse mõiste tähenduseks Kreekas „ära käsi ega allu” uue konteksti taustal, kus „diskursusest sai poliitilise tegevuse eelistatud ja pea ainus vahend¹⁷”. Viisaka arutluse suures mängus tähistab sõna sümmeetria seda, et ühe poole sõna on väärt teise oma. Inimeste võrdsus ja ühiskondlik mittevertikaalsus olid uue demokraatliku korra kaks tähtsaimat sammast, mis ei olnud iseenesestmõistetavad, vaid mis tuli üles ehitada.

12 Ibid, lk 126.

13 Ibid, lk 44.

14 Benoit, C. (1983). *Essai historique sur les premiers manuels d'invention oratoire jusqu'à Aristote*. Paris: Vrin, lk 9.

15 Vernant, J. (2013). *Les Origines de la pensée grecque*. Paris: Presses universitaires de France, lk 45.

16 Ibid, lk 34.

17 Terray, E. (1991). *Égalité des anciens, égalité des modernes*. R. Droit (toim), *Les Grecs, les Romains et nous, l'Antiquité est-elle moderne ?*. Paris: Le Monde Éditions, lk 148.

Loomulike ebavõrdsuse tegurite (füüsilised, sotsiaalsed ja intellektuaalsed) möönmisel seisid kreeklased vastu sellele uuele avastusele, mis seisnes „sotsiaalsel väljal poliitilise ruumi markeerimises; selle ruumi piiridest väljaspool igasuguste ebavõrdsuste puutumata jätmises ja vastupidiselt nende tühistamises poliitilise välja piiride sees¹⁸”. Sellisel viisil on tagatud sõna võrdne staatus selle sama ühise ruumi piires.

Sellest ajast peale identifitseerib demokraatia ennast nii tugevalt sõna kasutamisega, et kui selle kasutamine väheneb või kui seda takistatakse, siis on demokraatia kui poliitiline süsteem ohustatud. Olles nii vabastanud sõna, mõistsid kreeklased, et nad polnud samas veel täielikult vabastanud seda uut avalikku ruumi igasugusest vägivallast. See oli teatud määral naasnud sõna piiresse, küll aga alternatiivina füüsilisele vägivallale, aga mitte sümboolsele vägivallale, mis sai jätkuvalt selle piires eksisteerida. Demagoogid, manipuleerijad ja sõnamaagid vallutasid avaliku ruumi.

Leiti ajutine lahendus, milleks oli ostrakism, mida peeti usaldusväärseks meetmeks avalikkuse kaitsmiseks sõna mõjuvõimu eest. Ostrakismi lõi Kleisthenes aastal 487 eKr eesmärgiga kaitsta linna isikute eest, kelle mõju oli muutunud liiga suureks ja kelle sõna seega omas suuremat kaalu kui teiste kodanike oma, häirides tõsiselt avaliku ruumi toimimist. Samas seda meedet, mis hõlmas endas selle alla mõistetava isiku linnriigist pagendamist kümneks aastaks, ei peetud tegelikult karistuseks, kuna ostrakismiga ei võetud ära isiku vara, vaid lihtsalt peatati tema kodanikuõigused. Teatud mõttes võis seda pidada isegi austusavalduseks.

18 Ibid, lk 147.

2. Teoreetiline raamistik

Selles peatükis tutvustatakse, kuidas magistritööks tõlgitava raamatu peatükkide tõlget teostati, tutvustades selle raamatu autorit ja seejärel selle tõlkeks kasutatud tekstitüpoloogiat, mille järgi otsustati raamatu liik ja seejärel tõlkemeetodid ja tõlketehnikad, mida selle raamatu tõlkimisel on kasutatud ja mis on selle töö jaoks tõlgitava raamatu liigi põhjal valitud.

2.1. Raamatu autori tutvustus

Philippe Breton on prantsuse antropoloog, kes õpetab Strasbourgi ülikooli ajakirjandusteaduse keskuses kommunikatsiooni- ja informatsiooni töötlemise tehnikate ajalugu ja sotsioloogiat ja kes võitis 1988. aastal AFIN'i (Association française des informaticiens ehk Prantsuse Informaatikute Liit) auhinna ühe oma esimeste raamatute eest, mis käsitles informaatika ajalugu (Éditions du 81). Ta on omandanud ka doktorikraadi informatsiooni- ja kommunikatsiooniteaduses ja ta on ühtlasi ka kirjutanud mitmeid erinevaid raamatuid kommunikatsiooni alal, sealhulgas "L'Éloge de la parole" ja "Les Refusants. Comment refuse-t-on de devenir exécuteur ?" (La Découverte).

2.2. Tekstitüpoloogia ja teksti liigi defineerimine

Tõlketööd alustades on tõlkijal lühidalt öeldes kaks valikut: kas tõlkida teksti võimalikult lähedaselt lähtetekstile või tõlkida teksti nii, et see oleks sihtkeele lugejaskonnale arusaadavam, isegi kui see tähendab lähteteksti vormist veidi kõrvale kaldumist. See valik on tõlketöö jaoks määrava tähtsusega ja võib oluliselt mõjutada nii tõlketöö kvaliteeti kui ka arusaadavust sihtkeelse lugejaskonna jaoks. Christiane Nord (2018: 33) on kirjutanud, et tõlkija on oma rolli poolest lähteteksti vastuvõtja, kes edastab seda infot sihtkeelsele avalikkusele sellisel kujul, mida on mõjutanud tema eeldused sihtkeelse avalikkuse vajaduste, ootuste, eelnevate teadmiste jne kohta. Samas on need aga erinevad lähteteksti autori omadest, mistõttu pole tõlkijal võimalik edastada samas koguses ja sama liiki informatsiooni, mis lähteteksti loojal (Nord 2018: 33). Seetõttu ei tohiks tõlkimise eesmärk olla täpse sihtkeelse koopia loomine lähtetekstist, vaid luua sihttekst, mis ühelt poolt säilitab enamuse originaali sisust, teiselt poolt on aga sihtkeelse lugejaskonna jaoks arusaadav.

Enne tõlkimisviisi otsustamist tuleb määrata kindlaks, mis liiki algtekst on. Lisaks tuleb kindlaks määrata ka see, kellele algtekst mõeldud on, et oleks võimalik ka seda arvesse võtta

tõlkevalikute tegemisel. Et otsustada, mis liiki algtekst on, aga ka seda, kellele algtekst mõeldud on, tuleb valida sobiv laiem teoreetiline lähenemine, mis hõlmaks mõlemat eelnimetatud aspekti. Selleks on autor käesoleva töö jaoks valinud Katharina Reissi (Reiss 2004: 163) tekstitüpoloogia, mis liigitab tekstid kolmeks kategooriaks:

- informatiivsed tekstid, mille eesmärgiks on anda edasi mingit sisu ilma igasuguse hinnangulisuse ega kunstipärasuseta

- ekspressiivsed tekstid, mille eesmärgiks on edastada sisu kunstipärasemal ja väljendusrikkamal kujul, kasutades näiteks riimumist, leitmotiive, paralleelismet, rütmi jne.

- operatiivsed tekstid, mille eesmärgiks on edasi anda sisu eesmärgiga veenda selle lugejat milleski, kasutades autori arvamust väljendavaid sõnu, mis kas pooldavad autori väljendatavaid veendumusi või on vastu sellele, mille vastu autor vaielda püüab

Philippe Bretoni raamat, millest on valitud teatud osad tõlkimiseks käesoleva magistr töö tarbeks, on selle tüpoloogia järgi populaarteaduslik tekst, mille eesmärk on edasi anda autori vaateid keele kasutamisest manipuleerimise eesmärgil läbi ajaloo ja tänapäeval lugejale suunatud stiilis. Seetõttu on lähtetekst informatiivne, aga samas ka operatiivne, kuna lähtetekstis püüab autor mõjutada lugeja mõtlemist, suunates tähelepanu sellele, kuidas inimesi on keele abil manipuleeritud erinevatel eesmärkidel, kuidas seda tehakse praegu ja kuidas nemad on selle ohvrid praegu. Kuigi raamatus leidub kohati ka teravat ja isegi iroonilist keelekasutust, ei vasta see ekspressiivsete tekstide definitsioonile, kuna tegemist on ainult sõnavaraliste, mitte teksti struktuuri mõjutavate joontega.

2.3. Tõlkemeetodid

Tõlkimisprotsessis on väga oluline ka tõlkemeetodi või tõlkemeetodite olemasolu, millest juhindutakse kogu teksti tõlkimisel. See on oluline sellepärast, et see võimaldab tõlketööd suunata võimalikult täpselt arvestades tõlgitava raamatu liiki ja nii selle kui ka sihtkeelse publiku sihtrühma, kellele see mõeldud on, et tõlge oleks nende jaoks võimalikult arusaadav. Antud töös kasutatakse valitud meetodeid Peter Newmarki (1988: 45-47) tõlkemeetodite tüpoloogiast, mis koosneb kaheksast erinevast tõlkemeetodist:

- sõna-sõnaline tõlge - tõlkemeetod, kus säilitatakse lähteteksti sõnajärg, kasutatakse sõnade kõige levinumaid sihtkeelseid vasteid sõltumata kontekstist ja kus tõlgitakse isegi

kultuurispetsiifilisi sõnu sõna-sõnalt; seda kasutatakse tavaliselt kas lähtekeele grammatika mõistmiseks või raskete tekstide eeltõlkimiseks

- otsetõlge - tõlkemeetod, kus tõlgitakse lähtekeele grammatilised konstruktsioonid lähimate sihtkeelsete vastetega, aga kus samas tõlgitakse individuaalsed sõnad samuti sõltumata kontekstist; seda meetodit võidakse kasutada enne tõlkimist, et osutada probleemsetele kohtadele

- originaaltruu tõlge - tõlkemeetod, kus püütakse säilitada lähteteksti täpne mõte sihtkeele grammatiliste struktuuride piires, üle tuua kultuurispetsiifilisi sõnu ja säilitada originaaltekstis esinevaid lähtekeelele omaseid grammatilisi ja leksikaalseid eripärasid

- semantiline tõlge - tõlkemeetod, mis erineb originaaltruust tõlkest ainult selle poolest, et ta püüab säilitada lähteteksti esteetilist aspekti ja millel on rõhk sellel, et tõlketekst oleks ilus ja ladus, aga kus samas tõlgitakse vähemtähtsaid kultuurispetsiifilisi sõnu kultuuriliselt neutraalsete, aga mitte ilmtingimata täpsete vastetega; see on erinevalt originaaltruust tõlkest paindlikum

- adaptatsioon - tõlkemeetod, mida kasutatakse tavaliselt etenduste tõlkimiseks ja kus kirjutatakse tekst suures osas ümber eesmärgiga kohandada tekst täielikult sihtkeele tarbijatele, muutes lähteteksti kultuuri sihtkeele omaks

- vabatõlge - tõlkemeetod, kus tõlgitakse lähteteksti sisu, aga kus ei säilitata selle vormi ja mis on tavaliselt lähtetekstist palju pikem

- idiomaatiline tõlge - tõlkemeetod, mis püüab säilitada lähteteksti sõnumit, aga kus lisatakse kõnekeelseid väljendeid ja idioome kohtadesse, kus neid lähtetekstis ei ole

- kommunikatiivne tõlge - tõlkemeetod, mis püüab säilitada lähteteksti sisu nii, et see oleks sihtkeele lugejate jaoks arusaadav nii sisuliselt kui ka keeleliselt

Käesolevas magistritöös on kasutatud nendest tõlkemeetoditest originaaltruud ja kommunikatiivset tõlkemeetodit, et ühelt poolt luua originaaltruu tõlge, teiselt poolt aga luua tõlge, mis oleks sihtkeele lugejatele arusaadav ja mis mõjuks nendele keelelisest aspektist loomulikuna, aga samas avaldaks nendele ikka sama mõju, mis originaaltekst.

2.4. Tõlketehnikad

Magistritöökäes tõlgitava raamatu tõlkimisprotsessi käigus rakendatakse väiksemal tasandil erinevaid tõlketehnikaid sõltuvalt tekstilõigu sisust. Tõlketehnikatest on kõige tuntumate ja ühtlasi

ka põhjalikumate seas Lucia Molina ja Amparo Hurtado Albiri tõlketehnikad, mis avaldati esimest korda tõlkijatele suunatud väljaandes Meta 2002. aastal. Molina ja Albiri tõlketehnikad on jaotatud eesmärgiga eristada tõlketehnikaid muudest tõlkimises kasutatavatest vahenditest, sisaldada ainult tekstide tõlkimist puudutavaid protseduure, näidata tõlketehnikate funktsionaalsust, säilitada kõige enam kasutatavaid termineid ja luua uusi tõlketehnikaid, et selgitada seni kirjeldamata mehhanisme (Molina & Albir 2002: 509). Nende tõlketehnikate loetelu koosneb 18 erinevast tõlketehnikast, mis käsitlevad erinevaid tõlkimise protsessi käigus esineda võivaid väiksemaid tõlkeprobleeme:

- adaptatsioon – tehnika, kus asendatakse lähtetekstis leiduv kultuuriline aspekt sihtkeelse vastega

- võimendamine – tehnika, kus lisatakse mõistete juurde nende tähendust seletavat teksti, mida pole lähtetekstis; selle alla kuuluvad ka jalusesse lisatavad seletused

- laenamine – tehnika, kus laenatakse mõni sõna või väljend otse teisest keelest; see võib olla kas puhas (st ilma igasuguste muudatusteta) või kohandatud sihtkeele grammatikareeglitele

- kalka – tehnika, kus tõlgitakse sõna-sõnalt mõni võõrkeelne sõna või väljend; see võib olla leksikaalne või struktuuriline

- kompenseerimine – tehnika, kus mõni lähtetekstis leiduv tekstilõik või stilistiline element paigutatakse tõlketekstis ümber teise kohta, kuna seda ei ole võimalik tõlkes säilitada samas kohas, mis lähtetekstis

- kirjeldamine – tehnika, kus asendatakse mõni termin või väljend selle vormi ja/või funktsiooni kirjeldusega

- diskursiivne loome – tehnika, kus luuakse sihtkeelsele kultuurile suunatud tõlkevaste, mida on väga raske mõista ilma vastava kontekstita

- sihtkeelne vaste – tehnika, kus kasutatakse lähtekeelsete terminite või väljendite tõlkimiseks nende kas sõnastikes või keelises kasutuses leiduvaid vasteid

- üldistamine – tehnika, kus kasutatakse termini tõlkimiseks üldisemat või neutraalsemat vastet

- keeleline laiendamine – tehnika, kus lisatakse tõlgitavale terminile sihttekstis keelelisi elemente

- keeleline tihendamine – tehnika, kus tihendatakse sihttekstis keelelisi elemente

- otsetõlge – tehnika, kus tõlgitakse sõna või väljend sõna-sõnalt ja kus säilitatakse selle lähtekeelne vorm

- modulatsioon – tehnika, kus muudetakse tõlkes väljendi vaatepunkti, fookust või kognitiivset kategooriat võrreldes lähtetekstiga

- täpsustamine – tehnika, kus termini tõlkimisel kasutatakse mõnda täpsemat või konkreetsemat vastet

- vähendamine – tehnika, kus jäetakse sihttekstis välja lähtetekstis olevat informatsiooni

- asendamine – tehnika, kus asendatakse keelelisi elemente paralingvistiliste elementidega (hääletoon, žestid) ja vastupidi; seda kasutatakse eelkõige suulises tõlkes

- transpositsioon – tehnika, kus muudetakse mõnes tõlgitavas väljendis või lauses oleva sõna grammatilist kategooriat

- variatsioon – tehnika, kus muudetakse lingvistilisi või paralingvistilisi elemente (hääletoon, žestid), mis mõjutavad keelelise varieerumise aspekte, nt tekstitooni, stiili, sotsiaalse dialekti, geograafilise dialekti jne muutused

Magistritöö teoreetilises raamistikus kasutatakse Molina ja Albiri tõlketehnikate tüpoloogiat sellepärast, et see on põhjalik, täpne ja see käsitleb laia valikut võimalikke tõlkeprobleeme, mis võivad sellise teksti tõlkimise käigus esineda. Molina ja Albiri tõlketehnikate tüpoloogia valiti selle töö jaoks ka sellepärast, et mitteingliskeelse teksti tõlkimisel võib esineda rohkem erinevat liiki tõlkeprobleeme, mida mõnes lühemas käsitluses ei pruugi loetletud olla, mistõttu on põhjalikuma tõlketehnikate tüpoloogia olemasolu vajalik, et neid oleks võimalik võimalikult hästi analüüsida.

3. Tõlkeprobleemide analüüs

Raamatu tõlkimise käigus esines lähtuvalt nii keelest, milles see esialgu ilmus kui ka selle žanrist mitmeid erinevaid tõlkeprobleeme, millele tuli leida sõltuvalt selle liigist kõige sobivam tõlkelahendus, mis töö jaoks tõlgitavate peatükkide tõlkimiseks valitud tõlkemeetoditega sobituksid. Olenevalt probleemi liigist oli õigete lahenduste leidmine kohati üsna suur väljakutse, mis nõudis pikemat mõtlemist ja kaalumist eri variantide vahel ja mõne probleemse koha, eriti just mõnede abstraktsete sõnade ja väljendite puhul läks rahuldava tõlkelahenduse leidmine eriti keeruliseks. Töö autor on otsustanud jagada valitud peatükkide tõlkimise käigus esinenud probleemid nende väiksemate liikide järgi seitsmeks: abstraktsed ehk mitmetähenduslikud sõnad või väljendid, mille puhul on kas nende tähendusväli üsna lai või mida oli raske ühteviisi tõlkida, narratiivseid elemente edasi andvad sõnad või väljendid, mis on seotud sellega, mida autor püüab raamatus tõestada, kujundlikud väljendid, teiste inimeste mõttekäikude tsiteerimisel kasutatavad kvotatiivsed elemendid, umbisikulise ja kontekstist sõltuva tähendusega *on*-isikuasesõna kasutusjuhud, kreeka- ja ladinakeelsed väljendid ja ajaloolised terminid, mille kontekst on sageli tihedalt seotud Prantsusmaaga.

3.1. Abstraktsed sõnad ja väljendid

Üheks kõige suurimaks raskuseks raamatu magistritööks valitud osade tõlkimisel olid mitmesugused erinevad sõnad ja väljendid, millel on tegelikult mitu erinevat tähendust, kuna ühelt poolt võib mingi sõna tähendus sõltuda kontekstist, teiselt poolt olid paljudel juhtudel mõned sõnad sellised, mis esmapilgul eriti prantsuse keelega vähemtuttava inimese jaoks võivad näiteks omada sama tähendust, kui mõni sellega sarnane inglisekeelne sõna, kuid mille tegelik tähendus võib hoopis olla täiesti erinev, tehes nendest seega tõlkimisel ühed kõige veaohlikeimad kohad, mille suhtes tuleb hästi tähelepanelik olla. Seetõttu oli oluline, et igal nendel esinemisjuhtudel saaksid need õigesti tõlgitud, et vältida nende sõnade muutumist sihttekstis teistsugusteks, kui on lähtetekstis esialgu kasutatud, muutes seega sihtteksti tähendust oluliselt ja muutes ka teksti tervikuna vähem originaaltruuks ja ka vähem arusaadavamaks sihtkeelsele lugejaskonnale.

Conscience

Seda sõna kasutatakse raamatu sissejuhatuses vahetult enne selle eesmärkide tutvustamist, kui autor küsib, kas inimesed on üldse teadlikud sellest, et nende suunas rakendatakse erinevaid manipuleerimisvõtteid. See sõna on natuke keeruline tõlkimise seisukohalt sellepärast, et kuigi see

võib esmapilgul tunduda sama, mis ingliskeelne sõna *conscience*, on selle tähendusväli prantsuse keeles võrreldes ingliskeelse sõnaga tegelikult palju laiem. Selle sõna tähendused prantsuse keeles on „teadlikkus”, „teadvus”, „südametunnistus” ja „omama teatud muljet või arvamust millegi suhtes või olema sellest teadlik selle kõige üldisemal kujul”, aga samas ka „mingi asja väärtusel põhinev moraalne teadlikkus sõltuvalt mingist inimrühmas käibel olevast moraalsete väärtuste süsteemist” (TLFi), mis on ühtlasi ka ingliskeelse sõna *conscience* tähendus. Selline lai tähendusväli teeb aga selle sõna selliseks, mida on üpris kerge valesti tõlkida. Kuigi seda sõna on kerge seostada tänu selle ingliskeelsele tähendusele just selle viimase tähendusega, ei ole võimalik siin seda niiviisi tõlkida, kuna siin ei ole juttu moraalsest teadlikkusest, vaid sellest, kas inimesed on teadlikud laialdasest inimeste manipuleerimisest, mida raamatu autor selle sissejuhatuses mainib. Töö autor seega otsustas selle sõna tõlkida kui „teadlikud”, kasutades sellega sihtkeelse vaste tehnikat, kuna see kannab sama tähendust, mis lähtetekstis kasutatud sõna ja ka sellepärast, et seda kasutatakse sageli selles tähenduses ka eesti keeles. Samas ühes teises näites, kus autor käsitleb seda, kuidas sõna on inimesele omapärane suhtlusviis, kasutatakse seda sõna ka masinate kohta, et viidata, et neil seda ei ole. Siin otsustas töö autor aga selle tõlkida kui „teadvus”, sest siin ilmselgelt kasutatakse seda sõna teadvuse tähenduses, kuna neid võrreldakse inimestega selles mõttes, et nendel puudub võime ise teisi veenda, nagu inimesed suudavad.

(1) Le public a-t-il conscience , aujourd’hui, d’être l’objet [...]	(1a) Kas inimesed on üldse teadlikud sellest, et nad on [...]
(2) [...] La machine n’a aucune conscience , aucun point de vue propre. [...]	(2a) [...] Masinal puudub igasugune teadvus või võime luua oma arvamus. [...]

La violence

Raamatu esimeses peatükis, kui räägitakse sellest, kuidas manipuleerimise ja selle mõjude teadvustamine on toimunud populismi kiire esiletõusu taustal Lääne demokraatiates, kasutatakse seda sõna, et iseloomustada selles keskkonnas toimuvaid poliitilisi debatte. See sõna oli pisut keeruline tõlkimise seisukohast sellepärast, et üks selle tähendustest on mingi inimese või tema vara vastu sooritatav füüsiline agressiivne tegu ja see on ka inglise keelde otse laenatud sama tähendusega, aga see tähendab ka jõulist tegu teiste inimeste mõjutamiseks, mille võib sooritada kas inimene või inimeste rühm (TLFi). Kuna seda kohta lugedes ei tundu selle esimene tähendus seda iseloomustamaks esmapilgul kohe vale, on seda üsna kergesti võimalik otse tõlkida kui „debattide vägivald”. See oleks samas aga vale valik arvestades selle sõna kasutamise konteksti, kuna seda

kasutatakse selles tähenduses pigem kas kaudsete või otsete tegude kohta, mis mõjutavad inimest kas füüsiliselt või vaimselt sellisel moel, aga siin viidatakse just sellele, kuidas avalikud debatil on muutunud tänapäevasel poliitilisel taustal üsna ebasõbralikeks ja vaenulikeks, sobides seega TLFi's loetletud originaalis kasutatava sõna teise tähendusega. Seetõttu otsustas töö autor lähtuda selle sõna tõlkimisel just selle viimasest tähendusest, tõlkides selle kui „vaenulike” ja kasutades sellega sihtkeelse vaste tehnikat, kuna ka eesti keeles kirjeldatakse selliseid suhtlusolukordi nii ja ka sellepärast, et see sõna omab sama mõju, mis originaalis kasutatud sõna.

(3) [...] La violence des débats qui s'ensuivent, [...]	(3a) [...] Sellises keskkonnas toimuvate vaenulike debattide [...]
--	---

Entreprise

Seda sõna kasutatakse raamatus mitmel erineval korral, aga enamasti kahes põhilises tähenduses, mida käsitletakse siin ühe näite all. Esimese põhilise tähenduse üks näide on raamatu esimese peatüki ühe alapeatüki lõpp, kus räägitakse sellest, kuidas manipuleerimisvõtete kasutamise teadvustamine ja kriitika vähenes olulisel määral pärast külma sõja lõppu. Selle alapeatüki viimasel lõigus räägitakse teooriast, mille järgi jagunevat ühiskond kaheks osaks, millest üks koosneb nendest, kellele ei avalda manipuleerimisvõtet mingisugust mõju ja millest teises kuulub ülemvõim just manipuleerimisvõtetele. Selle lõigu viimasel lauses küsib autor, kas kummagisse poolde mittekuulumine tõesti garanteerib selle, et me ei ole manipuleerimisvõtete sihtmärgid. Siin on manipuleerimiskatsetele viitamiseks kasutatud sõna *entreprise*, mille üks tähendus on prantsuse keeles „midagi ette võtma”, aga see tähendab ka majanduslikku ettevõtet (TLFi), mis on jällegi sarnase ingliskeelse sõna „enterprise” põhiline tähendus, tehes ka selle sõna seetõttu eriti veaohtrikuks kohaks tõlkimisel. Ilmselgelt ei saa seda sõna tõlkida kui „ettevõte”, sest siin pole juttu konkreetsetest ettevõtetest, mis püüavad inimesi manipuleerimisega mõjutada, vaid täpsemini just nendest katsetest inimesi ajendada käituma ühel või teisel nende võtete kasutajate soovitud viisil. Seetõttu otsustas töö autor tõlkida selle sõna kui „manipuleerimisvõtte”, kasutades sihtkeelse vaste tehnikat, sest nii tundus eesti keelele kõige loomupärasem, aga samas ka enam-vähem täpne sihtkeelne vaste sellele, mida on originaalis mõeldud. Selle sõna teine põhiline tähendus on aga just majanduslik ettevõtte, mille tähenduses kasutatakse seda sõna näiteks raamatu sissejuhatuses, kui 1980. aastatel toimunud arenguid käsitlevas lõigus mainitakse, kuidas nn „uute juhtimisviiside” kattevarju all hakkasid manipuleerimisviisid levima seminaride teel nii ettevõtetes kui ka mujal. Siin on ilmselgelt tegemist selle sõna kasutamisega selle teises põhilises tähenduses sellepärast, et

siin räägitakse konkreetsetest kohtadest, kus need uued manipuleerimisvõtted levisid tol ajal ja siin tõlgiti ka see sõna vastavalt kui „ettevõtetes”, kasutades jälle sihtkeelse vaste tehnikat..

<p>(4) [...] est-il une vraie garantie que nous ne sommes pas potentiellement la cible d'entreprises manipulatoires ?</p>	<p>(4a) [...] Kas ühe nn „sekti” liikmeks mitteolemine ka tegelikult garanteerib selle, et me ei ole manipuleerimispuüete potentsiaalseks sihtmärgiks?</p>
<p>(5) [...] Sous couvert de nouvelles méthodes de management, de multiples « séminaires » s'ouvrent, dans les entreprises et ailleurs [...]</p>	<p>(5a) [...] Uute juhtimisviiside kattevarju all hakatakse nii ettevõtetes kui ka mujal andma mitmeid erinevaid „seminare” [...]</p>

S'interroger

Raamatu esimese peatüki lõpu poole, kui räägitakse sellest, kuidas 20. sajandi lõpus hakkasid kommunikatsiooni alal tehtud tööd üha enam väitma, et inimesed on muutumas igasuguse manipuleerimise suhtes immuunseteks, kasutatakse seda sõna Ameerika uurijale Elihu Katzile viitamise käigus, viidates sellele, kuidas tema arvates tuleks pigem uurida inimeste mõju meediale kui meedia mõju inimestele. See sõna on keeruline selles mõttes, et sellel on hästi palju erinevaid tähendusi, mis teevad selle sõna kasutuskontekstist aru saamise eriti oluliseks, et seda õigesti tõlkida. Üks selle tähendusi on esitama kellelegi üks või mitu küsimust või endamisi mõtlema millegi üle, aga ka uurima midagi täpsemalt ja põhjalikumalt, näiteks loodust või ajalugu ja lauses, kus seda kasutatakse, räägitaksegi just sellest, millele tuleks selle uurija järgi pigem tähelepanu suunata. Selle väljendi tõlkimisel tuli arvestada ka sellega, et seal kasutatakse *se*-isikuasesõna, mille puhul on tegemist tegu- või eessõnade ees kasutatava refleksiivse isikuasesõnaga (Kalmbach 2022: Les pronoms). Samas oli selle tähenduse puhul kõige keerulisem just see, kuidas välja mõelda tõlkevaste, mis selle tähendust kõige paremini ja samal ajal ka sihtkeelele kõige loomupärasemal viisil edasi annaks. Töö autor otsustas selle sõna tõlkida aga kui „uurida”, kasutades sihtkeelse vaste ja keelelise tihendamise tehnikat, sest kuigi selle sõna tähendus on teatud määral teistsugune lähtetekstis kasutatud sõnast, tundus see nii selle sõna kasutuskonteksti kui ka tõlkelause ladusust arvestades parem valik, kui tõlkida see otse kui näiteks „mõelda selle üle” või „küside endalt” ja selle sõna üldine tähendus oli ikkagi üldjoontes sama, mis lähtetekstis kasutatav sõna.

<p>(6) [...] il vaudrait mieux, selon lui, s'interroger aujourd'hui sur « ce que les gens</p>	<p>(6a) [...] oleks palju parem tänapäeval uurida seda, kuidas inimesed mõjutavad</p>
--	--

font aux médias » plutôt que sur « ce que les médias font aux gens ». [...]	meediat, kui seda, kuidas meedia mõjutab inimesi. [...]
---	---

S'entendre

Teise peatüki ühes alapeatükis, kus arutletakse selle üle, kas inimese suhtlemisvõime sai alguse hoopis taandarengust loomade suhtlemisvõimes, arutleb autor selle üle, kui rangelt tuleks defineerida informatsiooni edasiandmist. Siin kasutatakse seda sõna, et küsida, et kui defineerida informatsiooni edasiandmise kõige rangemal viisil, peab loomadevaheline suhtlemine olema oma sisult ainult informatiivne, olles seega mitte piisavalt kõrgelt arenenud, et olla inimeste suhtlemisvõimega samal tasemel. Seda sõna oli natuke keeruline tõlkida sellepärast, et sellel on mitmeid erinevaid tähendusi ja taaskord ka *se*-isikuasesõna kasutamise tõttu selle ees, tehes selle sihttekstis õigesti tõlkimise veelgi keerulisemaks ülesandeks. Prantsuse keeles tähendab see näiteks kellegist midagi kuulma, midagi mõistma antud tähenduses, kellegagi nõustuma või tõlgendama mõnda ideed teatud viisil, aga seda kasutatakse ka suhtumise väljendamiseks mingi idee suhtes (TLFi). Sellest lähtuvalt otsustas töö autor selle lõigu tõlkida kui „omavahel kokku leppida”, kasutades siin keelelise laiendamise tõlketehnikat ja tõlkides selle näite puhul ka seal lähtetekstis kasutatud isikulise asesõna sihtkeelse vastega, sest see tundus sihtkeeles kõige paremini sobivat selle tähendusega, milles autor seda lähtetekstis kasutas, kuna siin on nii eessõna *on* kui ka *se* kasutamisega mõeldud seda, et lepitakse just omavahel kokku selles ranges definitsioonis ja kuna siin räägitakse sellest, mida võiks uskuda selle range definitsiooni põhjal.

(7) [...] Si l'on veut bien s'entendre sur une définition stricte [...]	(7a) [...] Kui soovime omavahel kokku leppida informatsiooni ranges definitsioonis, [...]
--	--

Cause à défendre

Nii seda väljendit kui ka sõna *cause* kasutatakse raamatus läbivald, sealhulgas ühe alapeatüki pealkirjas, mistõttu tuli selle võimalikult täpseks, aga ka sihtkeelepäraseks tõlkimiseks leida tõlkelahendus, mis sobiks kõikjale sõltumata selle kasutuskontekstist. Prantsuse keeles tähendab sõna *cause* mingit asja, mida on võimalik saavutada pärast vähemalt minimaalset võitlust selle nimel (TLFi). Samas on seda väljendit üsna raske otse eesti keelde tõlkida, kuna sellele pole kuigi head eestikeelset vastet, mistõttu otsustas töö autor selle tõlkimisel kasutada sihtkeelse vaste

tehnikat, tõlkides selle kui „huvid”, aga selle täispikas väljendis kasutamise juhtudel kui „huvid, mida kaitsta”, rakendades siin taaskord sihtkeelse vaste tehnikat. Töö autor otsustas selle tõlkevaste kasuks sellepärast, et see tundus eesti keelele kõige loomupärasem, aga ka sellepärast, et paljud sellised ideed ja muud asjad, mida hinnatakse ja mida ühtlasi ka kaitstakse, millele autor viitab selle väljendi kaudu, üldiselt nimetataksegi eesti keeles huvideks, mille eest on võimalik seista, nt poliitiliste kampaaniate ajal erakondade valijate huvid, erinevate inimeste rühmade huvid ja oma riigi nt majanduslikud huvid, aga selle raamatu puhul ka näiteks sellistena mainitud liberalism ja keskkonnakaitse.

(8) [...] consistait à dire qu'il n'y aurait plus de causes à défendre . [...]	(8a) [...] seisneb väites, et pole enam mingeid huve, mille eest seista . [...]
(9) [...] ressemblent beaucoup plus à des « causes » que celles d'aujourd'hui, [...]	(9a) [...] meenutavad palju rohkem „ huve ”, kui need, mis on tänapäeval, [...]

3.2. Narratiivsed elemendid

Üks suurimaid väljakutseid selle raamatu valitud osade tõlkimisel, eriti arvestades valitud tõlkemeetodeid, mille järgi on eesmärgiks luua ühelt poolt originaali vormi säilitav, teiselt poolt aga sihtkeelepärase ja sihtkeelset lugejaskonda arvestav sihttekst, oli raamatus avalduvate narratiivsete elementide tõlkimine, kuna need on üldiselt tihedalt seotud nende teemadega, mida autor käsitleb, väljendades kas mingit osapoolt manipuleerimisvõtete leviku vastu võitlemises või mingit abstraktsemat jõudu või ettevõtmist sellega seoses, aga mõnel juhul on need hõlmanud ka lihtsaid narratiivseid elemente, mis leiduvad ka muidu lugude jutustamises. Seetõttu tuli neid tõlkida samamoodi, kui neid samu teemasid käsitlevaid peatükke, samal ajal säilitades aga nende teravama väljendusviisi eesti keelele loomupärasemalt. See oli eriti raske sellepärast, et ühelt poolt oli kohati oht neid tõlkida kas niiviisi, et kasutatavad tõlkelahendused oleksid küll olnud originaaltruud, aga samas eesti lugejaskonna jaoks ehk liiga teravkeelsed, teiselt poolt aga ka niiviisi, et valitavad tõlkelahendused on küll sihtkeelepärased, aga samas mitte nii tabavad, kui nende vasted lähtetekstis, kaotades lähtetekstis kasutatud sõnade mõju ja tehes sellega tõlke vähem originaaltruuks, kui ta võiks olla.

Thuriféraires

Seda sõna kasutatakse raamatu sissejuhatuses, kui räägitakse sellest, kuidas 2000. aastatel interneti üha laieneva leviku ajal väitsid teatud inimesed, et mitte mingil juhul ei tohi takistada

väljendusvabadust internetis, olles kasutatud kui viitesõnana selle inimeste rühma jaoks. Prantsuse keeles tähistab see vaimulikku, kellele on katoliiklikus liturgias antud kindlad ülesanded tseremooniade ajal, aga ka inimest, kes ohjeldamatult kedagi või midagi kiidab (TLFi). Selle väljendi tõlkimisel oli suurimaks väljakutseks see, kuidas seda tõlkida nii, et selle mõju säiliks, samal ajal aga jäädes eestikeelse lugejaskonna jaoks ikkagi hea maitse piiridesse, sest selliste poliitilise sisuga arvamustekstide kultuur on Eestis võrreldes Prantsusmaaga oluliselt pehmem. Töö autor otsustas seda arvestades tõlkida seda väljendit kui „kummardajad”, kuna see sõna annab edasi põhimõtteliselt täpselt sama tähendust ja mõju, samas aga jäädes eestikeelse lugejaskonna jaoks enam-vähem hea maitse piiridesse. Selle väljendi tõlkimisel rakendati sihtkeelse vaste tehnikat, kuna ühelt poolt on see võrreldes lähtekeelse sõnaga tähenduse ja mõju poolest üldiselt sama, teiselt poolt aga on tegemist sõnaga, mida kasutatakse eesti keeles samas tähenduses. Lisaks säilitab „kummardajad” tõlkevastena ka samasuguse negatiivse konnotatsiooni, mis on lähtetekstis kasutatud sõnal.

<p>(10) [...] Les thuriféraires de cette nouvelle utopie défendent, contre toute raison, [...]</p>	<p>(10a) [...] Selle uue utoopia kummardajad väidavad igasuguse loogika vastaselt, [...]</p>
---	---

Les esprits les plus conscients et les plus indépendants, journalistes, hommes de lettres, intellectuels

Seda väljendit kasutatakse raamatu esimese peatüki alguses, kui kirjeldatakse manipuleerimisvõtete laialdast kasutamist I maailmasõja ajal, et viidata nendele, kes olid toona nende meetodite laialdase kasutamise suhtes kriitikat avaldanud. Siin oli maitsekuse piiridesse jäämine aga võrreldes eelmise näitega oluliselt lihtsam, kuna selle puhul ei ole tegemist nii teravkeelse väljendiga, kui eelmise näite puhul, kuna siin ei püüta viidata mingile inimeste rühmale üsna hukkamõistva terminiga, vaid kirjeldatakse ühte inimeste rühma positiivses mõttes palju pehmemate, kuid samas ikkagi üsna selgelt eristavate vahenditega. Seda arvestades otsustas töö autor selle väljendi tõlkida kui „suurema südametunnistusega ja sõltumatumad isikud, ajakirjanikud, kirjamehed ja haritlased”, rakendades sellega kalka ja modulatsiooni tõlketehnikaid, kuna selle väljendi prantsuskeelsest originaalist sõna-sõnalt tõlkimine tundus kõige õigem viis seda tõlkida võimalikult lähteteksti- ja eesti keelele loomupäraselt ja selle väljendi nihutamine lause algusesse muutis töö autori arvates seda lauset tõlketekstis ladusamaks. Samas on sõna *esprits* tõlkes asendatud lihtsalt sõnaga „inimesed”, sest „vaimud” oleks olnud veidi liiga otsetõlkeline ja

kohmakas ja kuigi „inimesed” pole küll täpne vaste, on see tähenduse poolest ikkagi põhimõtteliselt sama.

<p>(11) [...] Les techniques mises au point à cette occasion sont immédiatement dénoncées par les esprits les plus conscients et les plus indépendants, journalistes, hommes de lettres, intellectuels [...]</p>	<p>(11a) [...] Suurema südametunnistusega ja sõltumatumad isikud, ajakirjanikud, kirjamehed ja haritlased aga mõistsid tol ajal kasutatud tehnikad hukka vähemalt niipea [...]</p>
---	---

L'une des figures contemporaines du Mal

Samuti raamatu esimese peatüki alguses kirjeldab autor, kuidas on seni nähtud manipulatiivsete võtete kasutamises ainult väärastumust, nimetades seda sulgudes kui *l'une des figures contemporaines du Mal*. Huvitav on siinjuures see, kuidas autor on kirjutanud sõna *mal* suure algustähega, viidates seega selle sõnaga viidatavale kurjusele kui suurele nähtamatule pahale tegelasele, kes mõjutab olulisel määral meie ühiskonda ja kes muudab ühiskonda vastuvõtlikumaks igasuguse manipuleerimise suhtes. Selle väljendi puhul oli üsna lihtne jätta see tõlkes enamasti nii, nagu ta on lähtetekstis, aga töö autori jaoks oli veidi raskem otsustada, kas jätta sõna *mal* kasutus nii, nagu ta on originaalis või see ära muuta ja lisaks oli raskuseks ka see, kas tõlkida sõna *figures* otse või mitte. Siin otsustas töö autor esimese puhul selle tõlkida nii, nagu see oli lähtetekstis, et säilitada tõlkes teatud narratiivne element, mille see originaalis sisse toob ja teise puhul see tõlkes asendada abstraktsema sõnaga, tõlkides kogu väljendi niiviisi kui „üks Kurjuse tänapäevaseid avaldumisvorme”. Väljendi enda tõlkimisel järgiti üldjoontes samuti kalka tõlketehnikat, välja arvatud sõna *figures* puhul, mille puhul rakendati selle sõna tõlketekstis asendamisega sõnaga „avaldumisvorme” üldistamise tõlketehnikat, kuna see tundus eesti keeles ja selle sõna kasutuskonteksti arvestades loomulikum. Lisaks jäeti selle väljendi tõlkes välja ka sulud, et muuta see selle lause osaks, kus see esineb, muutes sellega lause ladusamaks.

<p>(12) [...] On ne voit dans ces phénomènes que de la « perversité » (l'une des figures contemporaines du Mal) [...]</p>	<p>(12a) [...] Me oleme näinud sellistes nähtustes seni ainult „väärastumust”, mis on üks Kurjuse tänapäevaseid avaldumisvorme, [...]</p>
--	--

Il a désarmé la Raison

Samasuguse elemendiga väljendit kasutatakse natuke hiljem samas peatükis, kui kirjeldatakse, kuidas pikk manipuleerimise olemasolu eitamise periood on mõjunud halvasti inimeste kriitilisele vaimule. Ka siin esineb teatud narratiivne element selle näol, kuidas omistatakse mingile tajumatule, aga olemasolevale tegurile suure algustähe abil isiku omadused, kes avaldab nähtamatul kujul mõju meie ühiskonnale, sel juhul aga inimeste kriitika- ja mõtlemisvõimele sõna *Raison* abil, mis muidu takistaks neil halbu otsuseid tegemast ja aitaks neil märgata katseid neid manipuleerida, mida on selle raamatu järgi oluliselt nõrgendatud. Prantsuse keeles tähendab sõna *raison* „mõtlemisviisi” ja „intellektuaalsete võimete kogumit, mida vaadeldakse nende mõistusliku kasutamise vaatepunktist” (TLFi). Sellest lähtuvalt tõlkis töö autor selle väljendi kui „see on muutnud Mõistuse hambutuks”, jättes siin samuti alles seal lähtetekstis avalduva narratiivse elemendi ja kasutades siin sihtkeelse vaste tõlketehnikat sõna *désarmé* tõlkes asendamisega veidi pikema väljendiga „muutma hambutuks”, kuna see on eesti keeles laialt levinud väljend, mida kasutatakse põhimõtteliselt samas tähenduses, kui lähtetekstis kasutatud sõna ja ka sellepärast, et see sobib sihtkeeles teksti stiiliga paremini ja see kõlab palju loomulikumalt, kui näiteks selle tõlkimine kui „relvitustama” oleks kõlanud.

(13) [...] Il a désarmé la Raison et nous a laissés [...]	(13a) [...] See on muutnud Mõistuse hambutuks ja jätnud meid [...]
--	---

dont nous, Occidentaux, qui sommes des hommes libres

Raamatu esimeses peatükis, kui arutletakse Kongo Demokraatlikus Vabariigis Laurent-Désiré Kabila kontrolli all olevatel aladel läbi viidud propagandakampaania kajastamise üle Lääne ajakirjanduses, tuuakse välja, kuidas seal leidus võtteid, millest olevat lääneriigid juba ammu vabanenud. Siin kasutatakse selle väljendamiseks omapärast väljendit, kus viidatakse Läänele prantsuskeelse sõna *occident* kaudu ja siin ühtlasi ka viidatakse toona eriti levinud ideele, et Lääne inimesed on vabad. Selle lauselõigu tõlkimisel otsustas töö autor kasutada kalka tehnikat, kuna sihtkeeles kõlas selle väljendi selle tehnika abil tehtud tõlge loomulikult ja kuigi selle väljenduslaad on pisut teravama maiguga, jääks see ikkagi üldjoontes sihtkeelse lugejaskonna jaoks maitsekuse piiridesse. Samas oli mõistet *Occidentaux* pisut keeruline tõlkida, sest see sõna tähendab prantsuse keeles tänapäeva maailma lääneosa, aga ka Lääne-Euroopat ja vana maailma lääneosa, mis hõlmab Euroopat, Aafrikat ja muistset Aasiat (TLFi). Selle prantsuskeelses originaalis on seda ilmselgelt kasutatud lugejaskonnale sihituna just esimeses tähenduses, mistõttu otsustas töö autor tõlkida selle

kui „Lääne vabad inimesed”, kasutades sellega sihtkeelse vaste tehnikat, kuna kuigi Eesti polnud Lääne osa enamuse raamatus käsitletud muutuste ajal, on see ikkagi põhimõtteliselt õige tõlkevaste ja oleks vale olnud tõlkida seda sõna Eesti-keskse vastega või püüda kogu seda lõiku Eesti-kessemaks ümber sõnastada. Töö autor valis selle tõlkelahenduse ka sellepärast, et kuigi see pole just Eesti ajalugu arvestades sihtkeelsele lugejaskonnale suunatuse aspektist kõige täpsem tõlkevaste, oli siin oluline ikkagi lause konteksti ja raamatu teemat arvestades see säilitada ja kuna Eesti nüüd kuulub Läände, on see ikkagi üldiselt kõige täpsem tõlkevaste. Samuti otsustas töö autor ka alles jätta Lääne inimestele viitamise kui vabadele inimestele, kuna lisaks selle narratiivsusele esindab see ka toonast diskursust, millele raamatu autor sellega on viidanud.

<p>(14) [...] dans les parties du Zaïre qu’il contrôle déjà, comme autant d’archaïsmes dont nous, Occidentaux, qui sommes des hommes libres, se serions débarrassés depuis longtemps. [...]</p>	<p>(14a) [...] nendes Kongo Demokraatliku Vabariigi (toona Zaire) osades, mis olid juba tema kontrolli all, kui arhaisme, millest meie, Lääne vabad inimesed, olevat lahti saanud juba ammu. [...]</p>
--	---

Sur des critères... religieux

Kuigi siin pole tegemist narratiivse elemendiga selles mõttes, et see viitab raamatu teemadele, on see ikkagi narratiivne element sellepärast, et siin on tegemist võttega, mida kasutatakse ka muidu lugude jutustamisel. Esimeses peatükis natuke edasi leidub veel üks narratiivne võte, mis oli samuti tõlkimise vaatepunktist väga huvitav väljakutse. Kui tuuakse välja, kuidas rassismile teadusliku põhjenduse leidmine oli eriti suur probleem natside jaoks, mainitakse, kuidas nad otsustasid põhjendada rassistlike Nürnbergi seaduste rakendamist usulistel alustel, kuna see oli suures osas suunatud juutide vastu. See oli huvitav koht sellepärast, et siin on kasutatud lähtetekstis kolme punkti, millele järgneb põhjus, miks neid seadusi rakendati, lisades lähteteksti teatud dramaatilise efekti lause lõpu lugeja jaoks ootamatuks tegemisega. Töö autor otsustas selle tõlkida kui „sootuks usulistel alustel”, kasutades siin kompenseerimise tehnikat lähtetekstis kasutatud kolme punkti asendamisega sõnaga „sootuks”, sest lähtetekstis leiduv dramaatiline efekt oleks samasugusel kujul eesti keelde tõlgituna mõjunud imelikult ja töö autor leidis, et selle kompenseerimine samamoodi ootamatust väljendava sõnaga „sootuks” aitab seda teatud määral sihtkeelepärastelt säilitada.

<p>(15) [...] pour appliquer concrètement les lois « racistes » de Nuremberg, sur des</p>	<p>(15a) [...] otsustasid põhjendada rassistlike Nürnbergi seaduste rakendamist</p>
--	---

critères... religieux).	sootuks usulistel alustel.
-------------------------	----------------------------

3.3. Kujundlikud väljendid

Tõlkimise käigus kujunesid kohati keerulisteks ka igasugused kujundlikud väljendid, mida on raamatu jooksul ka üsna sageli kasutatud. Samas nende tõlkimine ei olnud nii raske, kuna nende puhul ei avaldunud erinevalt narratiivsetest elementidest kuigi palju teravkeelsust, vaid nende puhul oli üldiselt keeruline pigem see, kas neid tõlkida otse või tõlkida need sihtkeelseste vastetega, mis eesti keeles kasutatakse, kuna mõne puhul läks sihtkeelse vaste otsimine ja valimine suhteliselt keeruliseks. Kuna tegemist on aga populaarteadusliku tekstiga, millel on selline lugejat adresseeriv stiil, oli oluline nende jaoks leida pigem just sellised vasted, mis on ka eesti keeles samas tähenduses käibel, et tekst säilitaks oma mõju ja oleks kergesti hoomatav ka sihtkeelse lugejaskonna jaoks.

Redresser la barre

Raamatu sissejuhatuse alguses kasutatakse lõigus, kus räägitakse sellest, kuidas 1950. aastatel hakkas kasvama üha enam teadlikkus suitsetamise kahjulikest mõjudest ja kuidas tubakafirmad püüdsid selle vastu tegutseda, väljendit *redresser la barre*, kui kirjeldatakse seda, mida tubakafirmad püüdsid teha, et selle kasvava teadlikkuse vastu võidelda. See väljend tuleneb laevandusest, kasutades ka sõna *barre*, mis tähendab prantsuse keeles laevatüüri (TLFi) ja selle põhilised tähendused on „tegutsema, et kurssi muuta” ja „ajama laeva liikuma senisest vastupidises suunas” (TLFi). Nendest oleks selle konteksti arvestades kõige sobivam just esimene tähendus, tehes selle eestikeelseks otsetõlkeliseks vasteks „kurssi muutma”. Selle väljendi kasutuse konteksti arvestades otsustaski töö autor selle tõlkida kui „kursi muutmiseks”, rakendades siin seega sihtkeelse vaste tehnikat, kuna seda väljendit kasutatakse eesti keeles samuti selle kirjeldamiseks, kui keegi püüab teha midagi, et parandada tema jaoks rasket olukorda ja ka lähtetekstis on seda kasutatud selles kontekstis, et tubakafirmad püüdsid nende jaoks täbarat olukorda enda kasuks pöörata.

(16) [...] et décident, pour redresser la barre , de faire appel à des spécialistes [...]	(16a) [...] ja otsustasid olukorra parandamiseks kutsuda üles asjatundjaid [...]
--	---

Se répandent comme une trainée de poudre

Raamatu sissejuhatuses, kui räägitakse 1980. aastatel toimunud uute kommunikatsioonitehnikate laialdasest levikust ja kuidas see mõjutas ühiskonda, kasutatakse seda väljendit, et kirjeldada nende levimiskiirust toonases ühiskonnas. Selle väljendi tähendus prantsuse keeles on „levima nagu säde levib mööda püssirohtu, et tuli põleks mööda süütenööri”, tehes selle üldisemaks tähenduseks „levima väga kiiresti” ja omakorda selle lähimaks sihtkeelseks vasteks „levima kui kulutuli”. Töö autor otsustas kasutada just viimast vastet selle väljendi tõlkevastena sellepärast, et seda väljendit kasutatakse sageli eesti keeles samasuguste olukordade kirjeldamiseks ja see omab täpselt samasugust tähendust ja mõju, nagu prantsuskeelne originaal. Selle tõlkevaste kasutamisel rakendas töö autor sihtkeelse vaste tehnikat, kuna selle puhul on tegemist vastega, mida kasutatakse igapäevases keelekasutuses (Sõnaveeb). Selle väljendi tõlkimisel rakendati teatud määral ka kalka tehnikat, kuna see väljend tõlgiti enam-vähem sõna-sõnalt, samas aga sihtkeele grammatikareeglitele pisut kohandatud kujul.

(17) 1980. De curieuses techniques de « communication » se répandent comme une traînée de poudre dans une société [...]	(17a) Aasta on 1980. Huvitavad kommunikatsioonitehnikad levisid kulutulena ühiskonnas [...]
--	--

Repli sur soi

Raamatu sissejuhatuselõpu poole, kui räägitakse sellest, kuidas manipulatiivsete võtete laialdane levik on viinud mitmete kaasaegse individualismi negatiivsete ilmingute avaldumiseni ühiskonnas, mainitakse nende seas inimeste üha suurenevat endasse tõmbumist ja teistest eraldumist, mille jaoks on originaalis kasutatud väljendit *repli sur soi*, mida on kasutatud mitu korda ka ülejäänud raamatus. See väljend tähendab prantsuse keeles omaette hoidvaks muutumist, aga ka vaimset seisundit, kus ollakse füüsiliselt ja vaimselt kurnatud ja aktiivsus muudkui väheneb (TLFi). Siin on seda väljendit kasutatud tähistamiseks seda, kuidas inimesed on muutunud kinnisemateks ja omaettehoidvamateks, viies ilmselt näiteks oma arvamustesse üha suuremasse kinnijäämisse ja muude vaadete suhtes tõrjuvaks muutumist, mida on raamatus ka hiljem mainitud. Sellest lähtuvalt otsustas töö autor rakendada jälle sihtkeelse vaste tehnikat, tõlkides selle väljendi kui „endasse tõmbumine”, kuna see annab edasi sama tähendust, mis originaalis kasutatav sõna ja seda kasutatakse eesti keeles üldiselt samas tähenduses, tähendades seal samuti iseloomult ja käitumiselt kinniseks muutumist, omaette tegutsemist ja teistest eemaldumist (Sõnaveeb), milles on seda kasutatud ka lähtetekstis.

(18) [...] le développement de ce qui est en germe dans l'individualisme contemporain : le repli sur soi , [...]	(18a) [...] tänapäevase individualismi avaldumisvormide väljakujunemise põhjuseks, mille näidetena võib tuua endasse tõmbumise , [...]
---	---

N'auraient plus cours

Sama alapeatüki keskel räägitakse sellest, kuidas 20. sajandi lõpus kasutati meedia mõjuvõimu eesmärgiga veenda, et me oleme väidetavalt jõudnud kommunikatsiooniühiskonda, kus vanadel manipuleerimisviisidel polevat enam mingit mõju, kasutades siin selle tähistamiseks väljendit *n'auraient plus cours*. Väljendi *avoir cours* üks tähendusi prantsuse keeles on omama rahalist väärtust, aga ka seda, kas miski omab või ei oma mingit kehtivat väärtust ühiskonnas (TLFi). Selle puhul on prantsuse keeles tegemist väljendiga, mida kasutatakse selleks, et väljendada mingi asja väärtust või aktuaalsust ühiskonnas, nt millised väärtused on ühiskonnas hetkel aktuaalsed või mis käitumisviisid on hetkel käibel. Sellest lähtuvalt tõlkis töö autor selle väljendi sihtkeelse vastega kui „ei ole enam aktuaalsed”, kuna see annab sama tähendust edasi sihtkeelele loomulikul viisil, aga ka sellepärast, et seda väljendit kasutatakse mingite ideede väärtuse või selle puudumise tähistamiseks ka eesti keeles. Tuleb märkida ka, et see väljend on originaalis kirjutatud tingivas kõneviisis, mille säilitamiseks on selle väljendi tõlkesse lisatud sõna „justkui”, kasutades siin seega ka võimendamise tehnikat.

(19) [...] les vieux procédés d'influence et de d'intervention sur les consciences n'auraient plus cours . [...]	(19a) [...] vanad inimeste teadvuse mõjutamis- ja sekkumisviisid justkui ei ole enam käibel . [...]
---	--

À leur corps défendant

Raamatu esimeses peatükis, täpsemini demokraatia ja manipuleerimise seoseid käsitlevas lõigus räägitakse sellest, kuidas ajakirjandus mängib sageli vastu enda tahtmist olulist rolli manipuleerimisprotsesside süvendamises ja seal on kasutatud sellele viitamiseks väljendit *à leur corps défendant*. See väljend tähendab prantsuse keeles üldiselt tegema midagi vastu selle tegija tahtmist, aga samas ilma et tal oleks mingit muud võimalust (TLFi). Sellest lähtuvalt otsustas töö autor tõlkida selle väljendi sihtkeelse vastega kui „vastumeelselt”, kuna see ühelt poolt säilitab sama

tähenduse, mis lähtetekstis kasutatud väljend, teiselt poolt on ta jälle selline vaste, mida kasutatakse eesti keeles samas tähenduses ja ta on samuti ka kompaktsem.

(20) [...] que les médias jouent souvent un rôle décisif, quoique les plus souvent à leur corps défendant , dans l'amplification [...]	(20a) [...] tänapäeval mängib ajakirjandus sageli, aga samas tihti vastumeelselt otsustavat rolli [...]
---	--

Le porte-parole

Natuke hiljem samas alapeatükis küsitakse, millisest vaatepunktist ja perspektiivist võiks mõni teine liik peale inimese olla esinduslik veenmisoskuse aspektist, kus muuhulgas kasutatakse selle idee väljendamiseks sõna *porte-parole*. Prantsuse keeles tähendab see sõna kas inimest, kes kas ametlikult või äratuntaval viisil neid esindades annab suuliselt edasi kas teise inimese või inimeste rühma ideid või inimest, kes lihtsalt esindab teise inimese või inimeste rühma ideid rääkides kirjutatud tekstide, eriti just ajalehtede või muude informatsiooniallikate kohta (TLFi). Otsetõlkes oleks selle sõna tõlkevaste „sõnakandja”, mis poleks küll otseselt halb tõlkevaste, aga samas oleks ta ikkagi liiga otsetõlkeline. Seetõttu otsustas töö autor selle väljendi tõlkida kui „esindaja”, kasutades siin sihtkeelse vaste tehnikat, sest see sõna on samuti eesti keeles käibel sama tähendusega ja see tundus lause konteksti arvestades kõige sobivama tõlkevastena, kuigi samas selle tõlkevastega läheb pisut kaduma see prantsusepärasus, mida on püütud selle raamatu valitud peatükkide tõlkimisel teatud määral säilitada.

(21) [...] De quel point de vue singulier, de quelle conviction se ferait-il d'ailleurs le porte-parole ? [...]	(21a) [...] Missuguse erilise vaatenurga või veendumuse esindaja ta võikski olla? [...]
--	--

3.4. Teiste autorite käsitlustele viitamine ja kvotatiivsed elemendid

Tõlgitavas raamatus leidub muuhulgas ka hästi sageli teiste autorite käsitlustele viitamist ja teiste ütlustele ja mõtetele viitamist, et edasi arendada sealseid mõttekäike ja nendele aluspõhi anda. Antud magistritöökis tõlgitavates peatükkides on viidatud nii teiste kui ka autori enda kirjutatud käsitlustele ja kaudsemal viisil ka teiste poolt avaldatud mõtetele, millest esimeste puhul tuli silmas pidada seda, et kuna enamus nendest raamatutest pole Eestis eestikeelsete tõlgete kujul ilmunud, ei tohi nende pealkirju järelkult aga tõlkida, samas olid paljud nendest aga prantsuskeelsed, mille

puhul kerkis esile küsimus selle ümber, kas nad oleksid eestikeelse lugejaskonna jaoks kohe arusaadavad. Teiste mõtteavalduste tsiteerimise tõlkimine kujunes omakorda keeruliseks aga sellepärast, et eesti keeles teiste mõtete tsiteerimisel üldiselt ei kasutata jutumärke nii palju, kui selles raamatus, aga ka sellepärast, et raamatu autor on püüdnud teiste inimeste mõttekäike enda omadest selgelt eristada keeleliste võtete, täpsemini *conditionnel*-kõneviisi kasutamise abil, et luua selline eristus tema enda ja teiste inimeste mõttekäikude vahel, et teha selgeks, et tema ei mõtle nii. Selle puhul tekkis selle iga kasutuskorra puhul küsimus, kas neid kõiki oleks võimalik tõlkida eesti keelde, ilma et need torkaksid sihtkeelsele lugejaskonnale liiga palju silma kui ebaloomulikena. Selles alapeatükis tuginetakse Hans Kronningu artiklile „Le conditionnel épistémique : propriétés et fonctions discursives” („Episteemiline tingiv kõneviis ja selle diskursiivsed omadused ja funktsioonid”), mis ilmus prantsuse keelealase väljaande „Langue française” numbris 2012/1 ja mis käsitleb just teist tüüpi teiste mõtetele viitamist, kus on see tuntud *modalisation zéro* nime all.

Vance Packardi ja Sergei Tšahhotini käsitlused

Raamatu alguses on viidatud mitmel korral Vance Packardi ja Sergei Tšahhotini käsitlustele manipuleerimise teemal reklaamitööstuses ja poliitikas, täpsemini esimese autori raamatule „The Hidden Persuaders” (originaalis viidatud kui „La Persuasion clandestine”) ja teise autori raamatule „The rape of the masses. The psychology of totalitarian political propaganda” (originaalis viidatud kui „Le Viol des foules par la propagande politique”, mis on ühtlasi ka selle originaalpealkiri). Nendele raamatutele viidatakse raamatus kui teostele, mis rääkisid selles raamatus käsitletavatest teemadest juba enne ja mille tööd antud raamat ka jätkab. Kuigi teistes keeltes ilmunud raamatute pealkirju, millest pole veel eestikeelseid tõlkeid ilmunud, eesti keelde ei tõlgita, on raamatu sissejuhatuse lõpus nendele viidatud, ilma et oleks otse nende pealkirjadele viidatud. Sealne viide Packardi raamatule tõlgiti kui „petlik veenmine”, rakendades sellega kalka tehnikat, kuna see tundus eesti keelele kõige loomupärasem ja kuna sõna *clandestine* tähendab prantsuse keeles midagi, mis eksisteerib varjatud moel (TLFi). Töö autor otsustas *clandestine* tõlkida kui „varjatud” ka sellepärast, et see vaste sobib paremini ka viidatava raamatu esialgse ingliskeelse pealkirjaga. Viide Tšahhotini raamatule tõlgiti kui „poliitpropaganda abil sooritav massivägistamine”, kasutades siin aga lisaks kalkale ka võimendamise tehnikat, kuna seda tõlkida otse kui „massivägistamine poliitpropagandaga” oleks veidi umbmäärane, samas kui sõnade „abil” ja „sooritav” lisamine teeb seda viidet küll veidi pikemaks, kuid samas on mõte, mida sellega edasi antakse, selgem. Kohtades, kus nendele raamatutele viidatakse nende pealkirjade kaudu, on jäetud need tõlkimata, sest eesti keelde ei tõlgita eesti keeles mitteilmunud raamatute pealkirju, aga samas on nende kõrvale pandud sulgudes nende pealkirjad tõlgitud kujul, et need oleksid ka prantsuse

keelt mitteoskavatele lugejatele kohe arusaadavad. Need lisati sinna ka sellepärast, et oleks võimalik luua seos nendele raamatutele tehtud kaudsete viidete ja nende raamatute pealkirjade vahel. Need tõlgiti kasutades samu võtteid, mida kasutati nendele tehtud kaudsete viidete tõlkimiseks.

<p>(22) [...] reprend et actualise les travaux déjà réalisés par Vance Packard sur la « persuasion clandestine » et Serge Tchakhotine sur le « viol des foules par la propagande politique ».</p> <p>(23) [...] Grâce à deux ouvrages phares, <i>Le Viol des foules par la propagande politique</i> et <i>La Persuasion clandestine</i>, [...]</p>	<p>(22a) [...] jätkab see raamat tööd, mida on teinud Vance Packard nn „varjatud veenmise” ja Sergei Tšahhotin „poliitpropaganda abil sooritatava massivägistamise” teemal.</p> <p>(23a) [...] Tänu kahele valgustheitevõttele, milleks olid „Le Viol des foules par la propagande politique” („Poliitpropaganda abil sooritatav massivägistamine”) ja „La Persuasion clandestine” („Varjatud veenmine”), [...]</p>
--	---

Phillippe Bretoni varasemad teosed

Esimeses peatükis natuke hiljem viitab raamatu autor kahele raamatule, mille ta on kirjutanud pärast käesoleva raamatu esmakordset ilmumist 1997. aastal, et pakkuda omalt poolt lahendusi nendele probleemidele, millele ta on selles raamatus viidanud. Siin avaldub tekstisisene dialoog ja suhestumine viidatavate teostega nii, et ta räägib nendest raamatutest nii, et need on mõeldud olema justkui vastumürgiks sellele, mille ta on selles raamatus hukka mõistnud. Kuigi kumbagi raamatut pole Eestis ilmunud ja eesti keeles mitteilmunud raamatute pealkirju ei tõlgita, soovis töö autor ikkagi, et nende pealkirjad oleksid sihtkeelsele lugejaskonnale kuidagi ikkagi kohe arusaadavad. Seetõttu otsustas töö autor nagu eelmise näite puhul nende kõrvale panna sulgudes kirja nende pealkirjad ka tõlgitud kujul. Töö autor otsustas sellise lahenduse kasuks sellepärast, et ühelt poolt pidada kinni nõudest võõrkeelsete raamatute pealkirju mitte tõlkida, teiselt poolt sellepärast, et isegi kui sihtkeelsed lugejad ei oska prantsuse keelt, siis nad saaksid pealkirjadest ikkagi nende kõrvale pandud tõlgete abil aru. Mõlema pealkirja tõlkimisel rakendati kalka tõlketehnikat, sest töö autori arvates tulid mõlema raamatu pealkirja selle tehnika abil tehtud tõlked sihtkeelele loomupärased ja ladusad, samal ajal säilitades nende sisu ilma suuremate väljajätmisteta. Esimese raamatu pealkirja puhul rakendati lisaks keelelise laiendamise tehnikat küsisõna „kuidas” lisamisega, et teha seda veel eestipärasemaks ja ladusamaks.

<p>(24) [...] j'ai écrit, avec confiance et optimisme, deux ouvrages sur ce thème : <i>Convaincre sans manipuler</i> et <i>Argumenter en situation difficile</i>.</p>	<p>(24a) [...] Kindlusest ja optimismist ajendatuna kirjutasin sellel teemal käesolevale raamatule vastukaaluks kaks lisateost: „Convaincre sans manipuler” („Kuidas veenda ilma manipuleerimata”) ja „Argumenter en situation difficile” („Argumenteerimine keerulistes olukordades”).</p>
---	---

Gilles Lipovetskyle refereerimine

Esimeses peatükis veel natuke edasi toob autor välja, kuidas prantsuse sotsioloog Gilles Lipovetsky on väitnud, et reklaamitööstus hõlmab kõike peale võimet juhtida ja kujundada inimeste mõtlemist. Seejärel viitab autor talle uuesti, väites, et „kartmata oksüümoroni” lisas ta ka, et selle mõjujul „pole mingeid tagajärgi”. See on huvitav koht sellepärast, et autor on autorile viidanud, samal ajal aga talle selgelt vastu vaieldes, nimetades tema ideid ebaloogilisteks ja olles justkui vaidluses temaga, kui ta nimetas tema esimest väidet oksüümoronlikuks. Siin on kasutatud ka sõna *craindre*, mis tähendab prantsuse keeles üldiselt mingit välistavat või ebamugavat reaktsiooni kellegi või millegi suhtes, mis on või võib olla ohuallikas (TLFi). Selle koha tõlkimine oli erinevalt eelmistest tunduvalt keerulisem, sest kuigi tegemist on arutlusviisiga, mida on võimalik eesti keelde üle viia samal kujul kui originaalis, tuli samas selle sihtkeelse sõnastamisega olla palju ettevaatlikum, et see ei muutuks kogemata sihtkeelses tekstis teravamaks, kui ta on lähtetekstis. Üks variant, mida töö autor kaalus, oli „tajumata oksüümoroni”, aga ta otsustas seda mitte kasutada, kuna kuigi pinnapealselt on selle tähendus sama, mis originaalis, tähendab „mitte tajuma” ikkagi täiesti erinevat asja, kui originaali *craindre*. Töö autor otsustas seega selle koha tõlkida kasutades kalka tehnikat kui „kartmata kasutada oksüümoroni”, et säilitada originaalis avaldunud autoripoolne süüdistus, et Lipovetsky olevat valmis isegi kasutama ebaloogilist argumenti, et eitada manipuleerimisvõtete laialdast mõju, aga samas kasutades ka võimendamise tehnikat, lisades sõna „oksüümoroni” ette sõna „kasutada”, et oleks selge ka eesti keeles, mida autor siin öelda tahtnud on.

<p>(25) [...] qui déclarait par exemple que la publicité est « tout sauf un pouvoir de direction et de formation des consciences ». Ne craignant pas l'oxymore, Lipovetsky ajoutait qu'elle est un « pouvoir sans conséquence ». [...]</p>	<p>(25a) [...] kes väitis, et reklaam on „kõike muud kui võime suunata ja kujundada teadvust”. Kartmata kasutada oksüümoroni, lisas Lipovetsky veel, et reklaam on „võim, millel pole tagajärgi”. [...]</p>
---	--

Elihu Katzile refereerimine

Raamatus veidi edasi samas peatükis manipulatsiooni mõjude kahtlemist käsitlevas alapeatükis räägitakse sellest, kuidas kommunikatsiooni teemal kirjutatud teadustööd kippusid 20. sajandi lõpu poole väitma, et inimesed olevat arendanud välja vastupanuvõime manipuleerimisprotsesside suhtes, mis muudab nad kasututeks. Selles alapeatükis viitab autor Ameerika kommunikatsiooniteadlasele Elihu Katzile, tsiteerides tema väidet, et tänapäeval oleks parem pigem uurida seda, kuidas inimesed mõjutavad meediat, kui seda, kuidas meedia mõjutab inimesi. Siin on kasutatud selle alapeatüki sissejuhatuses mainitud *modalisation zéro* viitamisevõtet, kuna siin on teise autori jutule viidatud kasutades *conditionnel*'i ehk tingivat kõneviisi, et eristada seda raamatu autori jutu käigus tema enda arvamusest (Kronning 2012: 84). Erinevalt eelmisest näitest polnud selle osa tõlkimine aga nii raske, sest siin polnud sellist teatud määral süüdistavat elementi, nagu seal oli, aga samas on siin olemas eripärane eristav tsiteerimine, mis tuli ühel või teisel moel ka tõlketekstis säilitada. Sellest lähtuvalt otsustas töö autor selle koha tõlkida kui „oleks palju parem”, kasutades sihtkeelse vaste tehnikat, et säilitada lähtetekstis avalduv eristuse loomine raamatu autori ja tema tsiteeritava autori jutu vahel, tõlkides selle koha kasutades tingivat kõneviisi, et tõlkida see lõik eesti keelele võimalikult loomupäraselt.

<p>(26) [...] la formule paradigmatique du chercheur américain Elihu Katz, il vaudrait mieux, selon lui, s'interroger aujourd'hui sur « ce que les gens font aux médias » plutôt que sur « ce que les médias font aux gens ». [...]</p>	<p>(26a) [...] Ameerika uurija Elihu Katzi paradigmaatilise sõnastuse järgi oleks palju parem tänapäeval uurida seda, kuidas inimesed mõjutavad meediat, kui seda, kuidas meedia mõjutab inimesi. [...]</p>
--	--

Ce qui serait une « méthode légitime »

Raamatu esimeses peatükis olevas manipuleerimisvõtete normatiivse eristusviisi loomist käsitlevas alapeatükis alustatakse sellest, et manipuleerimise analüüsimine hõlmab endas tervikliku

kirjelduse koostamist normatiivsest vaatepunktist, mis võimaldaks meil eristada nn „ausate” ja ebaausate manipuleerimisvõtete vahel. Ka siin on kasutatud *modalisation zéro* viitamisviisi, sest ka siin on pandud ilmselgelt mujalt võetud väljend või lõik (siin *méthode légitime*) jutumärkidesse ja sellele eelnevalt on kasutatud *conditionnel* kõneviisi, et viidata sellele, et autor ei arva nii. Selle puhul oli aga tegemist tõlkimise aspektist palju raskema kohaga, sest töö autorile tundus esialgu kõige parema variandina tõlkida see koht kui „nende vahel, mis oleksid „põhjendatud” ja nende vahel, mis ei oleks”, sest nii tundus võimalik säilitada lähtetekstis kasutatav viitamisviis, samal ajal jäädes eesti keelele loomupäraseks. Samas tundus see aga natuke lohisev, eriti kuna siin kordus „nende vahel, mis” vorm. Töö autor otsustas selle lõigu tõlkida seega kui „eristuse tegemiseks „põhjendatud” ja põhjendamata võtete vahel”, kasutades sihtkeelse vaste ja kompensatsiooni tehnikat, sest kuigi siin läheb kaduma autori suhtumist peegeldav *modalisation zéro* viitamisviis, säilib autori ja teiste inimeste mõttekäikude vaheline eristus teatud määral ikkagi tänu jutumärkidele sõna „põhjendatud” ümber, mis on tõlketekstis alles jäetud, vihjates sellega ikkagi sellele, et see ei ole raamatu autori arvamus.

(27) [...] aux tentatives de distinction normative entre ce qui serait une « méthode légitime » et celle qui ne le serait pas. [...]	(27a) [...] ei anna just palju võimalusi normatiivse eristuse loomiseks „ põhjendatud ” ja põhjendamata võtete vahel. [...]
---	--

À l'alternative simpliste qui voudrait

Samal leheküljel, kus tsiteeritakse Elihu Katzi ja kritiseeritakse tema pakutavat suunda manipuleerimise uurimiseks, käsitletakse ka seda, millised võivad täpsemalt olla manipuleerimisvõtete mõjud ja mainitakse, et neid pole võimalik lihtsalt taandada sellise eristuseni, mille järgi nad sõltuvalt kavatsustest kas „töötavad” või „ei tööta”. Siin leidub samuti *modalisation zéro* viitamisviis vahetult enne seda, kui mainitakse jutumärkides antud lihtsustatud eristamisviisi alaliike, ilmselt viitamaks sellele, et antud eristusviise on keegi päriselt pakkunud, aga need on raamatu autori järgi liiga lihtsustatud ja ei ole piisavad selleks, et käsitleda adekvaatselt kõiki manipuleerimisvõtete kasutamise võimalikke mõjusid, kuna selline eristusviis ei pruugi neid üldse hõlmata. Siin oli *modalisation zéro* viitamisviisi tõlkimine pisut keerulisem sellepärast, et ühelt poolt oli see selle näite puhul erinevalt eelmisest täiesti tõlgitav, aga samas ei saanud seda ikkagi sõna-sõnalt tõlkida, mistõttu tuli siin tõlkida pigem just seda, mida on tahetud öelda seal kasutatud tegusõnaga *voudrait*, kus see avaldub. Sellest lähtuvalt otsustas töö autor selle lõigu tõlkida kui „mille järgi”, sest kuna siin käsitletakse üht manipuleerimisvõtete liigitamise mudelit, tundus selle

väljendi' kasutamine selle alaliikide selgitamiseks sihttekstis töö autorile ladusam ja ka eesti keelele loomulikum ja töö autori arvates see ka säilitab eesti keelele loomulikul kujul selle eristava viitamise aspekti, mis esineb lähtetekstis seal kasutatud tegusõna *vouloir* kasutamisega *conditionnel*-vormis.

<p>(28) [...] se résumer à l'alternative simpliste qui voudrait que la manipulation « marche » ou « ne marche pas » par rapport à l'intention manipulatrice. [...]</p>	<p>(28a) [...] ülimalt lihtsustatud mudeli järgi, mille järgi manipuleerimine kas „töötab” või „ei tööta” võtete kasutamise eesmärgi mõttes. [...]</p>
---	---

Nous serions entrés dans une « société de communication »

Esimese peatüki manipuleerimise vastase kriitika relvitustamist käsitlevas alapeatükis räägitakse muuhulgas ka sellest, kuidas propagandast sai 20. sajandi lõpus ja 21. sajandi alguses ajaloolaste uurimisvaldkond ja kuidas manipuleerimisvõtetest said kõigest asjad, mida kasutatavat ainult sõja ajal. Seal mainitakse ka veel, kuidas meedia mõjuvõimu abil kuulutati kommunikatsiooniühiskonna saabumist, mille mainimise käigus on kasutatud samuti *modalisation zéro* viitamisvõtet, et luua eristus autori jutu ja kommunikatsiooniühiskonna mõiste kasutamise vahel, samal ajal väljendades autori suhtumist sellisesse hoiakusse. Siin oli aga suurimaks raskuseks pigem see, kas tõlkida selle viitamisviisi avaldumine otse või see tõlkes ära muuta, et vältida liigset teravkeelsust, samal ajal säilitades aga selle lauseosa eristavalt viitava iseloomu. Töö autor otsustas selle koha tõlkida kui „olevat nüüd jõudnud”, sest ühelt poolt ei ole see tõlkevaste ilmselt sihtkeelse lugejaskonna jaoks liiga teravkeelne ja teiselt poolt oli tema arvates eriti siin oluline ka säilitada selline kritiseeriv tsiteerimine, mida on siin tehtud lähtetekstis.

<p>(29) [...] est souvent mis en avant pour témoigner que nous serions entrés dans une « société de communication » où les vieux [...]</p>	<p>(29a) [...] kasutatakse sageli selleks, et välja tuua, et me olevat nüüd jõudnud „kommunikatsiooniühiskonda”, kus vanad [...]</p>
---	---

Serait... excluraient

Raamatu esimese peatüki manipuleerimisvõtete demokraatlikes režiimides kasutamise võimalikkust nende iseloomu põhjal välistavat argumenti käsitlevas alapeatükis tuuakse selle alguses välja selle argumendi sisu, et selle järgi on fašistlikud režiimid nende iseloomult

propagandistlikud, samas kui demokraatlikud režiimid välistavad oma iseloomult selliste meetodite kasutamise võimalikkuse. Siin on samuti kasutatud *modalisation zéro* viitamisvõtet, kuna siin on samuti kasutatud *conditionnel*-kõneviisi ja mõlema režiimi puhul on korratud väljendit *par nature* jutumärkides kui selle argumendi tegeliku osana, mida raamatu autor siin kritiseerib, viidates seega sellele argumendile kui päriselt eksisteerivale argumendile. Siin oli selle viitamisvõtte tõlkimine palju lihtsam sellepärast, et siin on tegemist ilmselgelt ühe mujalt saadud argumendiga, mida autor siin kritiseerib, mistõttu oli siin autori perspektiivi säilitamine tõlketekstis eriti lihtne võrreldes eelnevate näidetega. Töö autor seega otsustas selle kvotatiivi avaldumise näite tõlkida kui „olevat...välistavat”, sest kuna siin käsitletakse mõttekäiku, mida raamatu autor kritiseerib, siis oli töö autori arvates oluline siin säilitada lähtetekstis avalduv kritiseeriv kvotatiiv ja siin oli seda ka võimalik eesti keelele loomupärasel viisil teha.

<p>(30) [...] de type fasciste serait « par nature » propagandiste, et les démocraties excluraient, elles aussi « par nature », de telles méthodes.</p>	<p>(30a) [...] Fašistlikud poliitilised režiimid olevat seega „loomult” propagandistlikud ja demokraatlikud režiimid seevastu jälle „loomult” välistavat sellised meetodid.</p>
---	---

3.5. Umbisikuline *on*-asesõna

Üks keerulisemaid väljakutseid selle teksti tõlkimisel oli prantsuse keeles laialdaselt kasutatav umbisikuline asesõna *on*, kuna selle tähendus on sõltuvalt kontekstist väga erinev. Tegemist on isikuasesõnaga, mida kasutatakse nii prantsuse kirjakeeles kui ka suulises keeles „meie” ja teiste isikuasesõnade tähenduses (Kalmbach 2022: Les pronoms). Seda kasutatakse näiteks siis, kui räägitakse kogemustest, mida peetakse üldisteks, kui räägitakse mingist kindlast asjast üldises võtmes, kui sellega viidatav asi kehtib ainult mingi kindla rühma või koha puhul või kui räägitakse mingist kogemusest, mis on iseloomulik teatud inimeste rühmale või mõne täpsema isikulise vormi asemel (TLFi). Seda isikuasesõna on kasutatud selles raamatus väga sageli, nõudes seega töö autorilt tähelepanelikkust, et tabada, mis tähenduses on seda igal selle kasutuskorral kasutatud ja sellest lähtuvalt igat selle kasutuskorda õigesti ja ilma vigadeta tõlkida.

On ne peut plus faire confiance

Raamatu sissejuhatuses, kui autor räägib manipuleerimise levikuga seotud olukorrast raamatu kõige uuema taastrüki ilmumise ajal 2019. aastal, kasutatakse umbisikulist asesõna *on*, kui ta toob välja selle, kuidas tänu tehisintellektil põhinevate piltide ja videote muutmis- ja loomisviiside

tekkimisele pole enam võimalik usaldada ühtegi videot. Selles lauses paistab olevat seda kasutatud „meie” tähenduses, sest siin räägitakse manipuleerimisviiside arenemisega kaasnenud tagajärgedest, mis meie ühiskonda negatiivselt mõjutavad ja mis ajendavad meid käituma umbusklikumalt ka igasuguste piltide ja videote suhtes, mida on seni peetud usaldusväärseteks ja ka sellepärast, et samas lõigus tuuakse hiljem ka välja, kuidas me usume ainult seda, mis meie üha piiratuma mõttemaailmaga kokku sobib. Sellest lähtuvalt otsustas töö autor siin umbisikulise asesõna *on* tõlkida kui „meil”, kasutades siin modulatsiooni tõlketehnikat, sest siin tundus lähtekeelses lauses oleva isikuasesõna sihtkeelde otsesemas vormis ülekandmine loogiline ja eesti keelele loomupärane.

(31) [...] et on ne peut plus faire confiance à aucune vidéo. [...]	(31a) [...] ja meil pole võimalik enam isegi videoid usaldada. [...]
--	---

On soutiendra ici

Samuti raamatu sissejuhatuses küsib autor, kas avalikkus on ikka teadlik sellest, et ta on mitmete erinevate manipulatsioonipüüete sihtmärgiks ja ta toob välja, kuidas seda teemat esialgu uuriti väga palju, aga 1980. aastatel kadus see täielikult päevakorralt. Umbisikulist asesõna kasutatakse siin siis, kui tuuakse välja teooria, mille järgi on manipuleerimisvõtted muutunud üha arenenumateks Lääne demokraatias ja et nende mõjusid kiputakse eriti nüüd oluliselt alahindama. Selles lauses paistab olevat seda kasutatud aga „mina” tähenduses, sest siin käsitletakse teooriat, mida käsitletakse kogu ülejäänud raamatu jooksul. Töö autor otsustas siinse umbisikulise asesõna kasutamise tõlkida kui „ma toetan”, jättes isikulise määrsõna tegusõna kõrval alles otsesema vaste „mina” kujul ja kasutades taaskord modulatsiooni tehnikat, sest, nagu eelnevalt mainitud, räägitakse siin teoriast, mille raamatu autor on ise välja käinud ja mida ta uurib kogu ülejäänud raamatu jooksul ja ka sellepärast, et see põhjendus eelneb raamatu eesmärkide tutvustamisele, kus ta muuhulgas mainib ka kahte teist raamatut sellel teemal, mille ta on kirjutanud pärast selle raamatu esialgset ilmumist.

(32) [...] On soutiendra ici, <i>a contrario</i> , la thèse [...]	(32a) [...] Siinkohal ma toetan aga vastupidi teooriat, [...]
--	--

On ne voit dans ces phénomènes

Raamatu esimese peatüki alguses räägitakse sellest, kuidas manipuleerimist on seni teadvustatud ainult osaliselt ja kuidas ei peeta enam ohtlikeks erinevaid kommunikatsiooni, personalijuhtimise ja omavaheliste suhete korraldamise viise, mis on oma sisult üsna manipulatiivsed. Umbisikulist asesõna kasutatakse siin lauses, kus väidetakse, et nende võtete puhul nähakse kõige rohkem üldiselt ainult nende väärastumust, aga mitte seda, kuidas neid on õpetatud ettevõtete ja mõnikord lausa haridusasutuste tasandil. Selles lauses tundub seda olevat kasutatud jälle avalikkusele viitamiseks, kuna siin räägitakse ühest täpsemast omadusest mingi konkreetse nähtuse puhul ja täpsemini sellest, kas me oleme seda märganud või mitte. Töö autor otsustas seega siin umbisikulise asesõna tõlkida kui „me”, kasutades modulatsiooni tehnikat, sest siin oleks olnud isikulist määrsõna üsna imelik välja jätta, eriti kuna siin on juttu ühest üldisemast nähtusest, mille puhul on ilmselt rõhu olemasolu sellel, kes täpsemalt on selle puhul midagi märganud, tähtsam, kui see oleks muidu.

(33) [...] On ne voit dans ces phénomènes [...]	(33a) [...] Me oleme näinud sellistes nähtustes [...]
---	---

On se focalise... on oublie

Kuigi siin on tegemist kahe erineva näitega umbisikulise asesõna esinemisest selle töö raames tõlgitavast raamatust, otsustas töö autor neid käsitleda ühe näitena, kuna need kaks esinevad samas lauses ja nad on ka üsna sarnased nii oma tähenduse kui ka nende jaoks kasutatavate tõlkelahenduste poolest. Raamatu esimese peatüki alguses tuuakse välja, kuidas praegu keskendutakse kõige rohkem libauudistele, poliitilisele manipuleerimisele ja libainformatsiooni sisaldavate sõnumite ja videote levikule internetis, samas kui reklaamivaldkond jääb unarusse koos inimestevaheliste suhetega nii töö kui ka eraelus. Siin on jälle kasutatud umbisikulist asesõna sellises üldistavas tähenduses, et praegu toimivad inimesed nii, samal ajal unustades selle probleemi ilmnenemised teistes valdkondades, millel on sama suur, kui mitte suurem mõju. Töö autor otsustas umbisikulise asesõna kasutamist tõlkida mõlemal juhul kui „keskendutakse” ja „unustades”, liites mõlemal juhul isikuasesõnad nende juures kasutatavate tegusõnadega ja kasutades mõlema puhul modulatsiooni ja ka keelilise tihendamise tehnikat, kuna siin oleks olnud isikulisi määrsõnu üsna kohmakas alles jätta ja siin tundus selline lähtetekstiga võrreldes üldistavam perspektiiv eesti keelele sobivam. Kuigi siin oleks ehk olnud võimalik esimest kasutusjuhtu tõlkida kui „me keskendumine”, säilitades nii tähenduse kui ka isikulise asesõna, otsustas töö autor ikkagi isikulise

määrsõna ka siin välja jätta, kuna ilma selleta on sihtkeelde tõlgitud lause sujuvam ja ka vähem konarlikum.

(34) [...] On se focalise sur les <i>fake news</i> , [...] et on oublie le champ de la publicité [...]	(34a) [...] Praegu keskendutakse libauudistele, [...] samal ajal unustades reklaamivaldkonna [...]
--	--

Puis on n'en parla plus

Raamatu esimeses peatükis, kui räägitakse sellest, kuidas väiteid Rumeenia revolutsiooni käigus kommunistliku režiimi sooritatud kuritegude ja Iraagi käitumise kohta lahesõja ajal kasutati selleks, et osutada sellistele riikidele kui eranditele „manipuleerimisest vabast” Läänest, mainitakse ka seda, kuidas lahesõjale järgnenud kuudel avaldati mitmeid erinevaid artikleid arvamuse manipuleerimise teemal, aga mõne aja pärast lakkas selle teema käsitlemine täielikult. Siin on kasutatud umbisikulist asesõna ilmselt teistele inimestele osutavas tähenduses, et viidata sellele, et kuigi avaliku arvamuse manipuleerimise üle arutleti üsna laialdaselt ühiskonnas lahesõja tagajärjel, kadus avalikkuse huvi selle vastu kõigest mõne kuuga, tehes isikulise määrsõna üle kandmise eestikeelsesesse sihtteksti küll soovitavaks, aga samas mitte eluliselt oluliseks. Töö autor otsustas siinset umbisikulise asesõna kasutamist tõlkida taaskord modulatsiooni ja keelelise tihendamise tehnikat kasutades kui „ei räägitud sellest”, kuna nii tundus sel juhul seda umbisikulisust sihtkeelele kõige loomulikum tõlkida ja isikulist asesõna oleks selle näite puhul olnud eriti kohmakas alles jätta, aga samal ajal vihjab see ikkagi sama hästi kui lähtetekstis kasutatud väljend, et teised inimesed ei rääkinud manipuleerimisest pärast 1990. aastate algust enam üldse.

(35) [...] la manipulation de l'opinion, puis on n'en parla plus . [...]	(35a) [...] avaliku arvamuse manipuleerimise teemal, aga pärast seda ei räägitud sellest enam üldse. [...]
---	---

On opposera la nécessité

Raamatu esimeses peatükis natuke edasi selle alapeatükis, mis käsitleb manipuleerimisvõtete kasutamist demokraatlikes riikides, tuuakse välja põhiline manipuleerimisvõtete demokraatlikes riikides kasutamise võimatust välistav argument, mis väidab, et fašistlikud poliitilised režiimid on oma iseloomult propagandistlikud, aga samas demokraatlike režiimide iseloom välistab nende

kasutamise. Siin on umbisikulist asesõna kasutatud taas „mina” tähenduses, et viidata sellele, et raamatu autor esitab omalt poolt vastuväite vajadusele luua kindel eristus väljendatavate väärtuste, ideede ja seisukohtade ja nende kaitsmiseks kasutatavate vahendite vahele, sest selline eristus pole realistlik. Sellest lähtuvalt otsustas töö autor siinse umbisikulise asesõna kasutamise tõlkida kui „vaidlen”, kasutades siin keelilise tihendamise tehnikat, sest siin tundus samuti isikulisuse säilitamine üsna kohmakas, mistõttu liideti siin taaskord isikuline asesõna tegusõnaga, et muuta see lause sihttekstis eesti keelele loomupärasemaks ja ladusamaks.

(36) À cet argument, on opposera la nécessité [...]	(36a) Selle argumenti puhul vaidlen vastu vajadusele [...]
--	---

Quand on se place du point de vue

Esimese peatüki lõpu poole, kui käsitletakse normatiivse eristuse loomise võimalikkust, küsitakse muuhulgas, et kuidas oleks võimalik põhimõtteliselt lahti öelda lootusest headele inimestevahelistele suhetele eriti just demokraatia vaatepunktist, kuna seal on see üks põhilisemaid norme. Siin kasutatakse umbisikulist asesõna ilmselt selleks, et osutada sellele, et lugeja paneb ennast selles hüpoteetilises olukorras demokraatia vaatepunkti, et näha, kas ka tegelikult on võimalik sellisest eluliselt olulisest eeldusest loobuda või mitte. Siin torkab esile jälle teatud isikulisus, mida oleks selle näite puhul väga raske olnud tõlkest välja jätta, ilma et selle tähendus poleks teatud määral kaduma läinud. Sellest lähtuvalt otsustas töö autor siinse umbisikulisuse kasutamise tõlkida kui „demokraatia vaatepunktist”, kasutades siin modulatsiooni ja keelilise tihendamise tehnikat, sest nii tundus seda eesti keelde kõige loomulikum tõlkida, muutes selle perspektiivi aga lugejat ennast demokraatia vaatepunkti panevast otse demokraatiale viitavaks perspektiiviks, kaotades sellega isikuasesõna, mida eesti keeles vaja ei ole, samas aga säilitades demokraatia vaatepunktile rõhuva aspekti, mis selles lauses lähtetekstis on.

(37) [...] surtout, quand on se place du point de vue de la démocratie, qui en fait [...]	(37a) [...] üldse lahti öelda, kui see on demokraatia vaatepunktist [...]
--	--

On pourrait objecter

Samas peatükis natuke edasi organiseeritud valetamist käsitlevas alapeatükis räägitakse sellest, kuidas oleks teoreetiliselt võimalik vaielda vastu väitele, et manipuleerimiseks loodud

sõnum on loodud inimeste manipuleerimiseks selle välja toomisega, et rassistliku propaganda puhul teatud paremäärmuslikud tegelased usuvad ise ka seda, mida nad räägivad. Siin on jälle kasutatud umbisikulist asesõna „meie” vormis, et osutada sellele, et meie kui selle raamatu lugejad saaksime sellele eelnevalt välja toodud väitele teoreetiliselt niiviisi vastu väita. Kuigi siin oli seda selgemalt kasutatud *meie*-vormis, kui mõnel teisel juhul, oli samas selle tõlkes sissejätmine soovi tõttu teha võimalikult sihtkeelepärase tõlge üsna raske, ilma et see oleks kohmakaks muutunud. Töö autor otsustas selle umbisikulise asesõna kasutamise tõlkida kui „võib vastu väita”, kasutades modulatsiooni ja keelelise tihendamise tehnikat, sest ka siin tundus isikulise määrsõna välja jätmine eestipärasem, kui selle sisse jätmine.

(38) [...] À cette affirmation, on pourrait objecter , dans le cas [...]	(38a) [...] Sellele väitele võib rassistliku propaganda puhul vastu väita , et [...]
---	--

3.6. Kreeka- ja ladinakeelsed väljendid

Raamatu valitud osade tõlkimise käigus olid tõlkimise aspektist keerulised ka igasugused kreeka- ja ladinakeelsed väljendid, mida on raamatu jooksul kasutatud. Need olid keerulised suuresti sellepärast, et kuigi mõnesid ladinakeelseid väljendeid kasutatakse küll ka eesti keeles muutmata kujul, tuleks need üldiselt ikkagi pigem ära tõlkida. Kuigi kreeka- ja ladinakeelseid väljendeid pole raamatus väga sageli kasutatud, olid need ikkagi tõlkimise aspektist üsna huvitavad, mistõttu tehti nende jaoks eraldi alapeatükk.

A contrario

Raamatu sissejuhatuses mainitakse, kuidas avalikkus pole väga teadlik olnud manipuleerimisvõtete jätkuvast kasutamisest ja kuidas neid küll uuriti, aga alates 1980. aastatest kadus arutelu nende ümber päevakorralt, nagu need võtted oleks täielikult kadunud, misjärel ütleb autor, kuidas ta püüab selle raamatuga väita vastupidiselt, et manipuleerimisvõtted on tänapäeval arenenud massiliselt ja et nende mõjusid on seni oluliselt alahinnatud. Seda mainivas lõigus kasutatakse ladinakeelset väljendit *a contrario*, et väljendada seda, kuidas see raamat on suunatud toonase manipuleerimise ümber toimuva arutelu puudumise vastu. *A contrario* tähendab ladina keeles arutlusviisi, mille vorm on ühe teise omaga sarnane, aga mille hüpotees ja järeldus on sellele vastupidised (Larousse). Seda väljendit kasutatakse ka natuke hiljem raamatu esimese peatüki lõpu poole, kui kirjeldatakse seda, kuidas oleks võimalik luua normatiivne eristus manipuleerimisvõtete vahel. Selle tähendusest lähtuvalt otsustas töö autor selle väljendi tõlkida selle mõlema kasutuskorra

puhul kui „vastupidi”, kasutades sihtkeelse vaste tehnikat, sest töö autori arvates on see selle mõiste eesti keelele kõige loomupärasem tõlkevaste ja selle mittetõlkimine muudaks seda väljendit kasutavad kohad oluliselt vähem arusaadavateks eestikeelse lugejaskonna jaoks.

(39) [...] On soutiendra ici, a contrario , la thèse selon laquelle la manipulation [...]	(39a) [...] Siinkohal ma toetan aga vastupidi teooriat, mille järgi on manipuleerimine [...]
(40) [...] n’a de sens que pour dessiner a contrario l’espace de pratiques humainement souhaitables. [...]	(40a) [...] oleks mõttekas ainult siis, kui me visandame nendele vastupidiselt inimlikult soovitatavate käitumispraktikate ruumi. [...]

In fine

Raamatu esimeses peatükis arutletakse ka selle manipuleerimise jätkuva olemasolu ja tema mõjusid eitava väite üle, et paljud veenmispüüded on küll ilmselgelt manipulatiivsed, aga samas nad hõlmavad kõigest nn pehmeid võtteid ja et igasugune suhtlus on sisuliselt mõjutamine ja manipuleerimine. Selle alapeatüki alguses kasutatakse ladinakeelset väljendit *in fine* selleks, et edasi anda, et selle vastuväite järgi on kokkuvõttes igasugune suhtlus manipuleerimine. *In fine* tähendab ladina keeles kas „lõpus”, „kokkuvõtteks” või „lõpuks”, olles kasutatud seega selleks, et kokku võtta mingit mõttekäiku (VSL). Sellest lähtuvalt otsustas töö autor selle väljendi tõlkida kui „lõpuks”, kasutades sihtkeelse vaste tehnikat, kuna see tundus samuti selle lause konteksti arvestades kui lähtekeeles kasutatava väljendi tähendust kõige paremini edasi andva tõlkevastena, aga ka sellepärast, et see on tõlkelause ladususe poolest parem tõlkevaste, kui „kokkuvõttes” oleks olnud.

(41) [...] comme dans le cas de la publicité – et que, in fine , toute communication est influence et manipulation. [...]	(41a) [...] näiteks reklaamitööstuse puhul – ja et lõpuks on kogu kommunikatsioon mõjutamine ja manipuleerimine. [...]
--	---

Hubris

Samal leheküljel samas alapeatükis natuke edasi väidab autor, et eelnev argument on eriti tugev tänapäeval sellepärast, et see suudab mängida tänapäeva inimese või vähemalt end selliseks pidavate nõrkustel. Siin kasutatakse kreekakeelset sõna *hubris*, et väljendada seda, millist

tänapäevase inimese omadust antud argument suudab ära kasutada. *Hubris* tähendab kreeka keeles üleolevust või kõrkust, mis avaldub tihti kreeka tragöödiate peategelaste puhul, kes rikuvad kas moraalireegleid või jumalate keeldusid (Sõnaveeb). Sellele on kusjuures antud selle eestikeelseks vasteks sõna *hübris*, mis on sisuliselt otse tõlgitud selle kreekakeelsest originaalist (Sõnaveeb). Samas ei leidu seda sõna EKSS'is ega ÕS'is, aga samas leidub ta täpselt samal eesti keelele mugandatud kujul võõrsõnade leksikonis, kus on selle tähenduseks antud Kreeka müütides ja kreeklaste arusaamade järgi enesekindel jultunud ülbus, mis ületab jumaluse seatud piire ja mis on ühtlasi ka üks suurimaid patte (VSL). Sellest lähtuvalt otsustas töö autor selle sõna tõlkida kui „hübris”, kasutades selle tõlkimiseks sihtkeelse vaste tehnikat, kuna see tundus selle lõigu konteksti arvestades kui selle sõna kõige sobivama tõlkevastena ja see on antud ka selle sõna sihtkeelse tõlkevastena kahes ametlikus keealases allikas. Töö autor otsustas seda kasutada selle sõna tõlkimiseks ka sellepärast, et ta ei suutnud leida sellist sihtkeelepärasemat tõlkevastet, mis oleks edasi andnud sama tähendust, ilma et ta oleks kuidagi imelikult mõjunud.

(42) [...] car il joue sur l' <i>hubris</i> de l'homme moderne, du moins celui qui se perçoit comme tel.	(42a) [...] kuna see mängib tänapäevase inimese, või vähemalt end selliseks pidavate puhul, hübrisel .
--	---

3.7. Ajaloolised terminid

Raamatu selle töö jaoks tõlgitavates osades esines ka mõningaid ajaloolisi termineid, mille tõlkimine osutus samuti kohati keeruliseks. Nende puhul osutus kõige suuremaks raskuseks pigem just see, et nende puhul on tegemist terminitega, mis on kas Prantsusmaale spetsiifilised või milles avaldub ühel või teisel moel nende prantsuse kontekst. Neid näiteid polnud raamatus küll palju, aga samas olid need töö autori arvates ka piisavalt problemaatilised kohad, et nad väärised ka oma eraldi alapeatükki.

Maquisards

Raamatu sissejuhatuses, kui tutvustatakse raamatus käsitletavaid teemasid, räägitakse ühest Alžeeria iseseisvussõja ajal 1958. aastal aset leidnud juhtumist, kus Prantsusmaa kasutas Alžeeria sisside vastu valeinformatsiooni selleks, et ajendada nende juhti massiliselt tapma inimesi enda ridadest, et sealset iseseisvusliikumist nõrgendada. Seal kasutatakse sõna *maquisard* Alžeeria mässulistele viitamiseks. Selle sõna kasutamine Alžeeria mässulistele viitamiseks on märkimisväärne sellepärast, et *maquisard* üldiselt tähendab II maailmasõja aegseid Prantsuse

vastupanuvõitlejaid, kes peitsid ennast mägedes, aga ka üleüldse geriljavõitlejaid (TLFi). Lisaks pärineb see sõnast *maquis*, mis tähendab prantsuse keeles tihedat ja raskesti ligipääsetavat taimestikku ja millele on lisatud isikustav *-ard-lõpp* (TLFi). Selle jaoks on ka eesti keeles olemas sellest tuletatud sõna *makja*, mis tähendab igihaljast võsa Vahemere maades (ÕS 2018). Töö autor otsustas selle sõna tõlkida kui *sis*, kasutades siin seega Molina ja Albiri definitsiooni järgi sihtkeelse vaste tehnikat, kuna „Eesti keele seletava sõnaraamatu” järgi tähendab see sõna samuti partisani (EKSS) ja ka sellepärast, et see sõna on samasuguse mõjuga kui originaalsõna, olles seega tabavam tõlkevaste, kui näiteks *mässuline* või *separatist* oleks olnud, mis oleksid sellele sõnale muidu tavalised tõlkevasted. Kuigi see sõna vastab rohkem lähtetekstis kasutatava sõna teisele definitsioonile, oleks selle sõna jaoks otsetõlkelisema tõlkevaste väljamõtlemine pisut üleliigne olnud.

<p>(43) 1958. Un colonel français, engagé dans la lutte psychologique contre les maquisards du FLN, [...]</p>	<p>(43a) Aasta on 1958. Üks prantsuse kolonel, kes oli pidamas psühholoogilist võitlust Alžeeria Rahvusliku Vabastusrinde sissidega, [...]</p>
--	---

FLN (Front de libération nationale)

Samas lõigus, mis eelnevas näites, kus käsitletakse ühe Prantsuse koloneli Alžeeria mässuliste suhtes rakendatud strateegiat, viidatakse nendele nende ametliku nimetuse järgi, mis on prantsuse keeles *Front de libération nationale* ehk FLN. Kuna eestikeelsed lugejad ei pruugi kohe nende nimetust teada, eriti ainult nende akronüümi läbi, nagu on neile originaaltekstis viidatud, otsustas töö autor selle nimetuse tõlkida selle täispikal kujul kui „Rahvuslik Vabastusrinne”, kasutades selle tõlkimiseks sihtkeelse vaste tehnikat. Töö autor rakendas selle nime tõlkimisel ka võimendamise tehnikat, lisades organisatsiooni nimetuse juurde riigi nime, kus see tegutses, et oleks kohe selge, millises riigis see tegutses, eriti kuna originaalis kasutatakse lihtsalt organisatsiooni nime ilma riiginimeta ilmselt sellepärast, et Alžeeria puhul on tegemist selle endise koloniaalstaatuse tõttu prantslaste jaoks tuttava riigiga, mida ta aga eestlaste jaoks ei pruugi olla. Töö autor lisas organisatsiooni nime juurde riigi nime ka sellepärast, et ülejäänud lõiku arvestades oleks sihtkeelsele lugejale kohe selge, kus tegevus toimus. Kuigi samas selle raamatu lugejad ilmselt on piisavalt teadlikud ajaloost, et aru saada, millest siin juttu on, tundis töö autor, et riigi nime lisamine organisatsiooni nime juurde oli ikkagi vajalik konteksti selgestegemise jaoks.

(44) 1958. Un colonel français, engagé dans la lutte psychologique contre les maquisards du FLN, [...]	(44a) Aasta on 1958. Üks prantsuse kolonel, kes oli pidamas psühholoogilist võitlust Alžeeria Rahvusliku Vabastusrinde sissidega, [...]
--	--

3.8. Tõlkeprobleemide analüüsi järeldused

Tagasi vaadates võib öelda, et Philippe Bretoni raamat „La parole manipulée” on algaja prantsuskeelse tõlkija jaoks tõlkimiseks valitud sissejuhatuse ja esimese kahe peatüki põhjal üsna ideaalne proovikivi, millega harjutada prantsuse keelest eesti keelde tõlkimist, kuna seal on üsna mitut erinevat liiki väljakutseid tõlkimise aspektist, kus tuleb teha nii raamatu eesmärki ja sihtkeele lugejaskonna ootusi ja harjumusi arvestavaid kui ka lähtekeele iseärasuste suhtes tähelepanelikke tõlkevalikuid. Töö eesmärgiks oli just sellega seoses aidata vastata nendele küsimustele, kuidas tõlkida prantsuskeelses tekstis eesti keelde abstraktseid sõnu ja väljendeid, narratiivseid elemente, kujundlikke väljendeid, teiste ideid kajastavaid kvotatiivseid elemente, kuidas tõlkida umbisikulist *on*-asesõna sõltuvalt selle kasutuskontekstist ja kuidas tõlkida prantsuskeelses tekstis ilmuvaid muukeelseid väljendeid ja ajalooa seotud termineid.

Abstraktsete sõnade ja väljendite puhul oli kõige raskem see, et kuigi paljude puhul oli võimalik aru saada, mis tähenduses neid kasutatud on, ei olnud sugugi nii kerge leida nende jaoks tõlkevasteid, mis oleksid olnud võimalikult sihtkeelepärased ja rahuldavad ja mis oleksid vastanud lähtetekstis kasutatud sõna või väljendi tähendusele nii täpselt, kui võimalik. Probleem nende puhul ilmselt seisneb selles, et nende tähendusväli on nii lai, et isegi kui tõlkija suudab tabada, mis tähenduses on seda ühes tekstiosas kasutatud, võib olla veelgi raskem tabada seda, milline võiks olla selle tõlkimiseks kõige sobivam tõlkevaste. Mõne puhul on aga tegemist lihtsalt sellise sõna või väljendiga, mille jaoks pole lihtsalt eesti keeles niivõrd head tõlkevastet. Mõne puhul võivad selle tõlkimise keeruliseks teha ka nendes esinevad teatud asesõnad või grammatilised vormid, nt isikuline asesõna *se* või kui tegemist on sõnaga, mille peab muutma teist liiki sõnaks tõlketekstis.

Narratiivseid elemente oli selle teksti puhul koos kvotatiivsete elementidega ilmselt kõige huvitavam tõlkida, kuid samas oli neid kohati üsna keeruline tõlkida, kuna neid tuli tõlkida lähtuvalt valitud tõlkemeetoditest nii, et nad jääksid sihtkeele lugejaskonna jaoks aktsepteeritavateks, eriti kuna eesti keeles ollakse üldiselt harjutud suhteliselt reserveeritud ja vaoshoitud stiiliga. Mõne väljendi puhul see aga ei osutunud kuigi oluliseks takistuseks ja isegi seda arvesse võttes oli

võimalik mitmele sellisele sõnale anda töö autori hinnangul üsna rahuldavad tõlkevasted, mis olid adekvaatsed nii lähtetekstis kasutatule vastavuse kui ka sihtkeelse sobivuse poolest. Samas oli ikkagi teatud elemente, millest pidi loobuma, küll aga mitte alati maitsekust puudutavatel põhjustel, vaid grammatilistel põhjustel.

Tõlkimise koha pealt olid kujundlikud väljendid tihti üsna huvitavad selle poolest, et prantsuskeelses lähtetekstis olid nad sageli suhteliselt pikad, aga eesti keelde tõlgituna muutusid nad alati vähemalt natuke lühemaks ja neid oli ka erinevalt narratiivsetest elementidest palju lihtsam tõlkida. Nende tõlkimise puhul oli üldiselt abiks TLFi andmebaas, mis aitas lahti seletada enamuse neist väljenditest, kuigi need seletused olid küll prantsuse keeles ja nende põhjal pidi töö autor seejärel otsustama, milline tõlkevaste sobiks nende tõlkimiseks kõige paremini. Samas olid enamus nendest väljenditest sellised, mis on ka eesti keeles igapäevases kasutuses, nt *se répendant comme une trainée de poudre*, aga isegi nende puhul, mis polnud igapäevases kasutuses, oli võimalik needki suhteliselt kergesti tõlkida nende prantsuskeelsete tähenduse seletuste abil.

Kvotatiivsed elemendid olid aga taaskord tõlkimise koha pealt keerulisemad, sest paljud sellised kohad olid raamatu autori arvamust kajastavad lõigud, mis olid sõnastatud selgelt eristaval viisil tema ülejäänud jutust. Kõige keerulisem osa oli ilmselt see, millal eristada selle kasutamist autori negatiivse suhtumise väljendamiseks sellest, kui on seda kasutatud lihtsalt selleks, et eristada tsiteeritavat mõtet ülejäänud tekstist. Samas oli kvotatiivseid elemente huvitav uurida just sellepärast, et siin avaldub teatav eristus autori enda teksti ja teiste avaldatud mõtete vahel, mille autoreid ta küll ei nimeta, aga samas on ta selgelt püüdnud neid ülejäänud tekstist eristada ja neid on püütud ka vastavalt tõlkida nii, et see eristus säiliks. Teiste autorite viitamise puhul oli kindlasti raske ka teiste autorite, sh raamatu autori enda raamatute pealkirjade juurde nende tõlgete lisamine, kuna neid üldiselt ei tõlgita, aga kuna neid pole ikkagi eesti keeles ilmunud ja töö autor tahtis, et need oleksid ka sihtkeelsele lugejaskonnale arusaadavad, otsustas ta nende juurde lisada pealkirjade tõlked.

Üks keerulisemaid kohti selle teksti tõlkimisel oli kindlasti prantsuse keeles sageli kasutatav umbisikuline *on*-asesõna. See oli keeruline just sellepärast, et sellel on sõltuvalt kontekstist täiesti erinev tähendus: vahel (ja prantsuse keeles üsna sageli) kasutatakse seda „meie”, vahel „nemad” ja vahel ka mõne täiesti muu isikuasesõna tähenduses. Kõige ootamatum oli töö autori jaoks ilmselt see, et seda kasutati mitu korda ka „mina”-täendusena raamatu autorile viitamiseks. Nende puhul tuli töö autoril lugeda seda sõna kasutatavad laused uuesti läbi ja vaadata nende sõnade esinemise konteksti, et tõlkida need õigesti ja vältida võimalikke teksti tähendust muutvaid tõlkevigu, mis sellise levinud isikuasesõnaga võivad üsna kergesti tekkida, eriti algaja tõlkija puhul.

Keerulised olid ka kreeka- ja ladinakeelsed väljendid ja ajaloolised terminid, kuna esimeste puhul kas mõndasid neist ei tõlgita (kuigi selles tekstis selliseid termineid ei olnud) või nende jaoks on kas raske head tõlkevastet leida või on ainult olemas võõrkeelest üle võetud tõlkevaste. Neid termineid polnud selles tekstis küll palju, aga samas needki põhjustasid töö autori jaoks kohati korraliku peavalu. Ajaloolisi termineid polnud ka just kuigi palju, aga samas nende puhul tuli arvestada nende taga olevat Prantsusmaale spetsiifilist ajaloolist konteksti, millega tuli nende tõlkimisel arvestada.

Kokkuvõte

Magistritöö eesmärgiks oli tõlkida Philippe Bretoni raamatu „La parole manipulée” sissejuhatus ja kaks esimest peatükki ja seejärel selle käigus tekkinud tõlkeprobleeme analüüsida valitud teoreetiliste käsitluste põhjal. Lähteteksti valiku peamiseks põhjuseks oli paeluv teema, aga ka soov aidata anda panus prantsuskeelsete ja ka muidu mitteinglisekeelsete tekstide eesti keelde tõlkimisega seonduvate probleemide uurimisse.

Töö koosnes kokku kolmest suurest peatükist: sihttekst, raamatu autori tutvustust ja tõlkimisel kasutatavat tekstitüpoloogiat, tõlkemeetodeid ja tõlketehnikat hõlmav teoreetiline raamistik ja tõlkeprobleemide analüüs.

Teoreetilise raamistiku peatükis antakse põgus tutvustus raamatu autorist, tõlgitava teksti määratlemiseks kasutatavast Katharina Reissi kolmest kategooriast koosnevast tekstitüpoloogiast ja valitud peatükkide tõlkimiseks kasutatavatest Peter Newmarki tõlkemeetodite tüpoloogiast ja Lucia Molina ja Amparo Hurtado Albiri väiksemate tekstiüksuste tõlkimise jaoks kasutatavatest tõlketehnikatest.

Tõlkeprobleemide analüüsis käsitles töö autor laia valiku tõlkeprobleeme, mis lähteteksti tõlkimise käigus esinesid, põhjendades oma tõlkevalikuid igasuguste erinevate probleemide puhul, mis tekkisid abstraktsete sõnade ja väljendite, narratiivsete elementide, kujundlike väljendite, kvotatiivsete elementide, umbisikulise *on*-asesõna kasutusjuhtude, kreeka- ja ladinakeelsete väljendite ja prantsuse juurtega ajalooliste terminite tõlkimisel. Selles töös tehtud analüüsi tulemustest on ilmselt kõige rohkem kasu algaja tõlkija jaoks, kuna paljud neist puudutavad prantsuse keeles üsna sageli esinevaid aspekte ja aitavad ka suunata tähelepanu eriti veaohtrike kohtade suhtes.

Lõppkokkuvõttes võib öelda, et valitud lähenemised ja tõlkelahendused osutusid ikkagi kasulikeks ja üldiselt ka õigeteks, lähtudes nii lähteteksti sõnumist kui ka nii lähte- kui ka sihtkeele omapäradest. Samas tegid kohati otsustamise keeruliseks nii lähteteksti iseloom kui ka mitmete keeleliste aspektide mitmetimõistetavus, mistõttu polnud kohati lähtetekstis edastatavat võimalik üle kanda nii lähedasel kujul lähtetekstile, kui oleks soovinud.

Kasutatud allikad

Esmased allikad:

Breton, P. (2020). *La parole manipulée*. Paris: La Découverte.

Teisesed allikad:

Reiss, K. (2004). Type, Kind and Individuality of Text: Decision Making in Translation.

Venuti, L. (toim), *The Translation Studies Reader* (lk 160-171). New York: Routledge.

Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall.

Molina, L. & Albir, A. (2002). Translation Techniques Revisited: A Dynamic and Functionalist Approach. *Meta: Translators' Journal* 47 (4), lk 498-512.

Nord, C. (2018). *Translating as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained: Second Edition*. New York: Routledge.

TLFi : Trésor de la langue Française informatisé. ATILF. CNRS, Université de Lorraine. Internet. Kättesaadav aadressil <http://www.atilf.fr/tlfi> (vaadatud 27.05.2023)

Kulutuli. EKI ühendsõnastik 2023. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2023. Internet. Kättesaadav aadressil <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/kulutuli/1> (vaadatud 29.05.2023)

Endasse tõmbuma. EKI ühendsõnastik 2023. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2023. Internet. Kättesaadav aadressil <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/endasse%20t%C3%B5mbuma/1> (vaadatud 29.05.2023)

Hübris. Filmikunsti terminibaas Filmterm. Eesti Keele Instituut, Sõnaveeb 2023. Internet. Kättesaadav aadressil <https://sonaveeb.ee/search/unif/dlall/dsall/h%C3%BCbris/1> (vaadatud 29.05.2023)

Makja. Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2018. Eesti Keele Instituut 2023. Internet. Kättesaadav aadressil <https://www.eki.ee/dict/qs/index.cgi?Q=makja&F=M> (vaadatud 29.05.2023)

Eesti keele seletav sõnaraamat 2009. Eesti Keele Instituut 2023. Internet. Kättesaadav aadressil <https://www.eki.ee/dict/ekss/> (vaadatud 27.05.2023)

Siss. Eesti keele seletav sõnaraamat 2009. Eesti Keele Instituut 2023. Internet. Kättesaadav aadressil <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=siss&F=M> (vaadatud 29.05.2023)

In fine. Võõrsõnade leksikon. Eesti Keele Instituut 2023. Internet. Kättesaadav aadressil <https://www.eki.ee/dict/vsl/index.cgi?Q=in+fine&F=M&C06=et> (vaadatud 29.05.2023)

Hybris. Võõrsõnade leksikon. Eesti Keele Instituut 2023. Internet. Kättesaadav aadressil <https://www.eki.ee/dict/vsl/index.cgi?Q=h%C3%BCbris&F=M&C06=et> (vaadatud 29.05.2023)

Kronning, H. (2012). Le conditionnel épistémique : propriétés et fonctions discursives. *Langue française*. 2012/1(173), lk 83-97. doi:10.3917/lf.173.0083

Philippe Breton. Les Éditions 81. Internet. Kättesaadav aadressil <https://leseditionsdu81.fr/auteurs/philippe-breton-2/> (vaadatud 27.05.2023)

Philippe Breton. La Découverte. Internet. Kättesaadav aadressil https://www.editionsladecouverte.fr/auteur/philippe_breton-8614.html (vaadatud 27.05.2023)

Kalmbach, J. (2022). *Guide de grammaire française pour étudiants finnophones : Grammaire contextualisée*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Internet. Kättesaadav aadressil <http://research.jyu.fi/grfle/index.html> (vaadatud 27.05.2023)

Dictionnaire de français Larousse. Internet. Kättesaadav aadressil <https://www.larousse.fr/> (vaadatud 29.05.2023)

Summary

University of Tartu

Institute of Foreign Languages and Cultures

Joosep Paasmäe

Philippe Bretoni teose „La parole manipulée” sissejuhatuse ja esimese kahe peatüki tõlge ja tõlkeprobleemide analüüs

Translation of the introduction and the first two chapters of Philippe Breton’s book „La parole manipulée” and an analysis of the translation problems

Master’s thesis

2023

68 pages

The goal of the master’s thesis was to translate the introduction and first two chapters of Philippe Breton’s book „La parole manipulée” and to then analyse the translation problems encountered during it on the basis of the selected theoretical sources. The main reason for the choice of this particular source text was the interesting topic, but also a desire to help contribute to the research of translation problems encountered during translation from French and other non-English languages to Estonian.

The thesis consists of three main chapters: the target text, the theoretical framework consisting of a brief introduction of the book’s author, the text typology, translation methods and translation techniques used during the translation and the analysis of the translation problems.

In the chapter about the theoretical framework, a brief introduction is given of the author of the book, the three-category text typology by Katharina Reiss used for determining the type of the translated text and Peter Newmark’s typology of translation methods and Lucia Molina and Amparo

Hurtado Albiri's typology of translation techniques for smaller translation issues used during the translation of the chosen chapters.

In the analysis of the translation problems, the author of the thesis covered a wide selection of translation issues that were encountered during the translation of the source text, explaining the reasons for the translation choices made for various translation issues that were encountered during the translation of abstract words and expressions, narrative elements, figurative expressions, quotative elements, the usage of the impersonal pronoun *on*, Greek and Latin words and historical terms with French roots. The results of the analysis carried out in this thesis are probably the most beneficial for beginner translators because a lot of them concern the most common aspects of French and thus help to direct their attention towards areas with the highest risk for errors.

In conclusion, the chosen approaches and translation solutions can be considered as having been beneficial and generally also correct, taking into consideration both the message of the source text and the unique characteristics of both the source and the target language. However, making translation decisions was made complicated in spots by both the nature of the source text and the abstractness of various linguistic aspects, sometimes rendering it impossible to transfer the message of the source text as closely as it would have been desired.

Lõputöö autori kinnitus

Olen lõputöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõttelisele seisukohtadele ning muudest allikaist pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Joosep Paasmäe

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Joosep Paasmäe,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose

„Philippe Bretoni teose „La parole manipulée” sissejuhatuse ja esimese kahe peatüki tõlge ja tõlkeprobleemide analüüs”,

mille juhendaja on Marri Amon, PhD,

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Joosep Paasmäe

29.05.2023